

TARTALOM

Szakmai tanulmányok

MOLNÁR ANDRÁS:
Deák ferenc alügyészi tevékenysége

DR. RÁKOSI TIBOR
A környezetvédelem szabályozásának főbb vonalai az Európai Unióban az
Egységes Európai Okmánytól az Amszterdami Szerződésig

DR. FEJES PÉTER:
A svájci ügyészi szervezetről

Hírek

DR.KÖKÉNYESI JULIANNA
Beszámoló a Nemzetközi Ügyészi Egyesület IAP 2003.19-31. Hágában
megrendezett regionális konferenciájáról

Könyvek

SÜMEGINÉ DR.TÓTH PIROSKA
Válogatás a szakirodalomból

DEÁK FERENC ALÜGYÉSZI TEVÉKENYSÉGE 1824–1831

Az 1824 és 1831 között eltelt mintegy nyolc esztendő elsősorban a gyakorlati tapasztalatszerzést, kiváló elméleti ismereteinek elmélyítését jelentette a pályakezdő Deák Ferenc számára.¹ Deák még joghallgató korában fogadalmat tett, hogy soha nem vállal fizetett közhivatalt, és nem folytat ügyvédi gyakorlatot sem.² Fogadalmához később is, egészen 1848-ig hű maradt. 1837-ben az alábbiakkal utasította vissza a neki felkínált alispáni tisztséget: „elhatározott s változhatatlan feltételénél fogva, sem most, sem jövőben akárminő, vagy kinevezéstől függhető, vagy lekötelezéssel tartozó tiszti hivatalt vállalni soha nem fog”.³ Deák kezdettől fogva erkölcsi kötelességéből fakadó szolgálatnak, nem pedig anyagi haszonszerzésnek tekintette a hivatali munkát. Függetlenségét és önzetlen szolgálatát az tette lehetővé, hogy osztatlan családi birtokai viszonylag tisztesen jövedelmeztek, és agglagény bátyjával közös háztartásban — ráadásul egyedül, feleség és gyermekek nélkül — élve nem kényszerült kiegészítő jövedelemforrás után nézni.

A pályakezdő Deák Ferenc elsősorban tanulási lehetőségnek tekintette, és szakmai tapasztalatszerzésre használta fel a Zala megye főispáni helyettese, Batthyány Imre gróf által ráruházott tiszteletbeli, azaz fizetéssel nem járó törvényhatósági közhivatalokat. Ügyvédi diplomájának kihirdetése után mintegy fél évvel, megyéje 1824. augusztus 9-i közgyűlésén nevezte ki az adminisztrátor Deákot tiszteletbeli tiszti alügyésszé. E hivatalában erősítette meg a főispáni helyettes az 1825. június 6-i tisztújítás alkalmával is. Az 1824. december 13-i közgyűlésen újabb, részben alügyészi tevékenységével is összefüggő megbízatást kapott: Batthyány Imre gróf kinevezte a megye árváira felügyelő választmány jegyzőjévé is, mégpedig sógora, Oszterhueber József helyére.⁴ Deák az alügyészi teendőket 1832 tavaszáig, a jegyzői munkát pedig 1832 augusztusáig látta el. Alapvetően e két tevékenységi körében szerzett tapasztalatai és tekintélye alapján tisztelte meg táblabírói címmel 1829. április 4-én a megye adminisztrátora. Táblabíróvá lett kinevezését az 1829. április 27-i közgyűlésen hirdették ki, Deák pedig a június elsején kezdődött kisgyűlésen tette le a táblabírói esküt.⁵

A táblabírói cím adományozása nem pusztán nagyobb társadalmi rangot, hanem újabb hivatali elfoglaltságokat és kötelezettségeket is jelentett Deák számára. Alkalmanként kifejezetten táblabíróként vett részt a megye büntető törvényszékének ülésein, több esetben pedig tagja lett egy-egy konkrét ügy elintézésével megbízott megyei választmánynak, így pl. 1831. április 18-án táblabíróként próbált közreműködni a pölöskeszentmihályi közbirtokosok vitájának elsimításában.⁶ Zala megye 1832. január 9-i közgyűlésén két ilyen jellegű megbízatást kapott; tagja lett a köveskáli Sóstói pusztán található közbirtokos

¹ Deák Ferenc joggyakorlatáról és ügyvédi vizsgájáról: Molnár András: Patvarista Zalában, jurátus Pesten. Deák Ferenc joggyakorlata 1821-1823. In: Századok 2002. 6. sz. 1331-1345. p.

² Deák fogadalmáról: Ferenczi Zoltán 1. köt. 61. p.

³ ZML kgy. jkv. 1837:852.

⁴ ZML kgy. jkv. 1824:1703. (augusztus 9.), 1824:2484/39. (december 13.), 1825:1649. (június 6.)

⁵ ZML kgy. ir. 1829:890., ZML kgy. jkv. 1829:889/890. (április 27.) 1829:1374. (június 1.)

⁶ ZML kgy. ir. 1831:2597.

erdő használata körüli vita elrendezésére kirendelt bizottságnak,⁷ és helyet kapott a nagykanizsai bíróválasztás alkalmával történt rendbontást kivizsgáló választmányban is.⁸ 1832. március 26-án a nagybátyja, Deák József örökösinek osztályrészét kiadó bizottság tagjává,⁹ május 7-én pedig a szentbalázi erdő zár alá vételéért felelős választmány vezetőjévé nevezték ki.¹⁰ Táblabíróként írta alá Deák a vindornyalaki erdők zár alá vétele ügyében 1832. május 6-án készített bizottsági jelentést,¹¹ valamint 1832. augusztus 6-án az Oszterhueber György táblabíró és Csík Boldizsár számvevő kölcsönös vádaskodása ügyében született vizsgálati iratokat.¹²

A megye gyámi választmányában betöltött jegyzői szerep tulajdonképpen szervesen kapcsolódott alügyészi teendőihez, mert az ügyészek egyúttal az árvák jogainak törvényes védői is voltak. Deák annál inkább azonosulni tudott e szereppel, mivel lényegében ő is árván nőtt fel, és 18 éves koráig gyámság alatt állt. A megye gyámi választmányának jegyzőkönyvei arról tanúskodnak, hogy azokat 1825. november 29. és 1832. augusztus 6. között, összesen 13 ülés alkalmával vezette Deák Ferenc. E jegyzőkönyvek terjedelme a választmányi ülések napirendjétől függően erősen változó, két oldaltól 97 oldalig terjed (a 13 jegyzőkönyv átlagosan 27 oldal terjedelmű). A választmány jegyzőkönyveit az 1828. október 22. és 1830. november 9. közötti négy ülés jegyzőkönyvének kivételével Deák saját kezűleg tisztázta le, míg e négyen csupán az aláírás az övé.¹³ A gyámi választmány iratai között talált feljegyzéséből tudjuk viszont, hogy Deák 1830 májusában-júniusában rendezte a választmány irattárát, és kiválogatva abból a napi hivatali munkához már nem szükséges régebbi iratokat — köztük a saját apjának 1808-as hagyatéki leltárait is —, azokat „Acta Orphanalia Antiquiora ...” néven a megye levéltárában helyezte el. Deák a gyámi jegyzői megbízatásáról az 1832. augusztus 6-i közgyűlés alkalmával mondott le. (A gyámi választmány elnökévé csak évekkel később, az 1836. február 29-i közgyűlésen nevezték ki.)¹⁴

Deák legfontosabb hivatali teendője 1824 és 1831 között az alügyészi feladatok ellátása volt. Tekinthejtük hitvallásának is, amit ez ügyben írt Vörösmartynak 1825. november 15-én: „Igaz ugyan, hogy csak becsületbeli tisztí alügyész vagyok, de éppen a becsületért szégyenleném csupán csak nevét viselni hivatalomnak”.¹⁵ Deák talán még lelkiismeretesebben és alaposabban igyekezett eleget tenni tiszteletbeli kötelezettségeinek, mint ha fizetést kapott volna értük. 1826. július 6-án arról panaszkodott Vörösmartynak, hogy „hivatalos és gazdaságbéli foglalatosságaim majd alig engednek pihenésre időt”. Deák csak azután tudott hozzáfogni a levélíráshoz, hogy egy zápor hazakergette a szénatakarásból, otthon pedig az íróasztalán „heverő és még elkészítendő tisztí véleményeket, pártfogásbéli pöröket, és az árvai kiküldöttségnek csak félig kész jegyzőkönyvét mérgesen egy szegletbe” dobta.¹⁶

⁷ ZML kgy. ir. 1832:250.

⁸ ZML kgy. ir. 1832:249.

⁹ ZML kgy. jkv. 1832:934.

¹⁰ ZML kgy. ir. 1832:1155.

¹¹ ZML kgy. ir. 1832:2354.

¹² ZML kgy. ir. 1832:2281.

¹³ ZML Zala vármegye gyámi választmányának jegyzőkönyvei (Prothocollum Orphanalis Deputationis) No. 30-42.

¹⁴ Deák 1830. június 14-i feljegyzése a kiemelt iratok listáján: ZML Zala vármegye gyámi választmányának vegyes iratai. Lemondása a jegyzőségről: ZML kgy. jkv. 1832:1744. (augusztus 6.). Elnöki kinevezése: ZML kgy. jkv. 1836:519/1. (február 29.)

¹⁵ Kiadta: VMÖM 17. köt. 103. p.

¹⁶ VMÖM 17. köt. 142. p.

A vármegye ügyészi hivatalának teendői Deák korában eléggé szerteágazóak voltak. Alapvetően három feladatnak kellett eleget tenniük: a törvényességi felügyelet ellátása a megye gyűlésein és törvényszékein, az adózó nép és az árvák jogainak törvényes képvisellete és védelme, végül a megye közrendjének és a lakosság erkölcsének a vétkesek megfenyítése általi védelme.

Az első feladatkörbe tartozó teendők ellátása céljából minden gyűlésen vagy törvényszéken jelen kellett lenni egy ügyésznek, hogy ügyeljen a törvények és törvényes eljárások tiszteletben tartására. Az ügyész volt a felelős azért, hogy az üléseken csak az vehessen részt és szólalhasson fel, akinek erre joga van, és őt tették felelőssé azért is, hogy az esetleges széksértéseket megtorolja. Meg kellett vizsgálnia a megyébe érkező felsőbb rendeletek törvényességét, és neki kellett véleményezni a nemességigazolási kérelmeket is. Ő képviselte és védte a megye jogait a szomszédos törvényhatóságokkal szembeni jogvitákban, és az ő gondja volt, hogy a magtalanul kihalt nemesi családok címereslevele ne illetéktelen kezekbe, hanem a megye levéltárába kerüljön.

Az adózó nép jogainak védelmében az ügyészek kötelessége volt a közadó alapjának, az adó felosztásának és beszédésének (így magának az adószedői hivatalnak) felügyellete. Gondoskodniuk kellett az alapítványok törvényes kezeléséről, a megye által rendelt törvényes záruk betartásáról, az árvák vagyonának fennmaradásáról, és a gyermekük nevelését elhanyagoló szülők felelősségre vonásáról. A jobbágyok védelmében jelen kellett lenniük az úriszékeken, és a földesúrral szembeni úrbéri perekben, valamint egyéb jogvitákban is ők pártfogolták a jobbágyokat.

Az ügyészek harmadik feladatköre a megye büntető igazságszolgáltatásában való részvétel volt. Az ügyészek a büntetőperes eljárás során közreműködtek mind az előkészületi, mind a törvényszék előtti, mind a perorvoslati, mind pedig a végrehajtási szakaszban, szem előtt tartva azt, hogy „sem a vétkes büntetlen, sem a károsodott kármentesíttlen soká ne maradjon”.¹⁷

Természetesen a fenti feladatokat a megye ügyészi hivatalának egésze látta el. Korszakunkban Zala megye tiszti ügyészi hivatala a főügyészből, egy első és egy második alügyészből, valamint kb. 12-15 tiszteletbeli alügyészből állt. A főügyészt és az alügyészeket a tisztújítások során választották, és rendes fizetést kaptak, míg a fizetés nélküli, tiszteletbeli alügyészeket a főispáni helyettes nevezte ki. Deák tiszteletbeli alügyészi tevékenysége idején, 1824 és 1831 között az alábbi tisztviselők teljesítettek szolgálatot Zala megye ügyészi hivatalában. A megye főügyésze 1815. november 8-tól 1828. június 8-ig Deák korábbi principálisa, Csesznák József volt. Utódja, Kuthy Pál 1828. június 8-tól 1832. október 31-ig töltötte be e tisztséget. Ez idő alatt az első alügyész posztján Fábrián István, Kuthy Pál, Töreky Ferenc és Ágoston József, míg a másodalügyész hivatalában Töreky Ferenc, Ágoston József és Csertán Sándor váltotta egymást.¹⁸ Közülük Ágoston József és Csertán Sándor (a későbbi, 1848-as kormánybiztos és országgyűlési képviselő) az első években tiszteletbeli alügyészek voltak. Rajtuk, és Deák Ferencen kívül még további 21 zalai ügyvéd vett részt tiszteletbeli alügyészként 1824 és 1831 között a megyei büntető törvényszék munkájában.¹⁹ Később többen közülük rangos megyei hivatalokat

¹⁷ A tiszti ügyészi hivatal és az ügyészek feladatairól: Palugyay Imre: Megyerendszer hajdan és most. 2. köt. Megyehivatalok. Pest, 1844. 128-137. p.

¹⁸ A fizetett ügyészek adatai: Zala megye archontológiája 1138-2000. (Zalai Gyűjtemény 50.) (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2000. 269-271. p.

¹⁹ A tiszteletbeli alügyészek nevei: ZML Zala vármegye törvényszékének hivatali iratai. A törvényszékeken megjelent tisztviselők és táblabírák jelenléti ívei illetve fizetési jegyzékei 1824-1832.

viseltek, vagy Deákhhoz és Csertánhoz hasonlóan országgyűlési képviselők lettek, mint pl. Csertán sógora, Glavina Lajos, vagy a muraközi Horváth Péter.²⁰

Mind a fizetett, mind pedig a tiszteletbeli alügyészek a megye közgyűlésétől, vagy közvetlenül a főügyéstől kapták konkrét hivatali feladataikat. Deák 1824 és 1828 közötti ügyészi megbízatásait zömében Csesznák Józseftől kapta, ilyen módon leginkább a főügyészen múlt, hogy a pályakezdő Deák milyen mélységben ismerhette meg az ügyészi munkát.

Deák főként a nagyobb jelentőségű, és az ügyészi véleményeket, jelentéseket is tárgyalás alá vevő közgyűléseken volt jelen, az 1824 augusztusa és 1833 áprilisa között tartott 41 közgyűlésből 37 alkalommal. A csupán néhány tisztviselő közreműködésével tartott kisgyűléseknek alig több mint a felén vett részt ez idő alatt (az 58 alkalomból 30-szor).²¹ A megye büntetőtörvényszékének ülésein, függetlenül attól, hogy azon szerepelt-e az általa vádolt vagy védett alperes ügye, Deák is több-kevesebb rendszerességgel megjelent. A törvényszék üléseit negyedévenként, kb. 2-3 hétig tartották, és azon jelen kellett lenni az elnöklő alispánnak, a közgyűlés által kijelölt táblabírónak, a szolgabírónak és esküdteknek, valamint legalább egy ügyésznek és jegyzőnek. Deák 1824 és 1829 között alügyészként, 1829 áprilisától pedig táblabíróként is részt vett a büntetőtörvényszék ülésein, egészen 1831 szeptemberéig. Az ez idő alatt tartott 29 évnegyedes törvényszék közül 22 alkalommal (évente átlagban háromszor) volt jelen.²²

Deák ügyészi évei alatt a törvényességi felügyeletet a főügyész és a fizetett alügyészek láthatták el, Deáknak e feladatkörben alig akadt munkája. Ilyen jellegű feladatai közé tartozott viszont a dombovári Szalay József, valamint a tolnai sógorával távoli rokonságban álló Nemeskéri Kiss Pál nemességigazolási, genealógiai ügye.²³ Annál több munkát jelentett Deák számára az ügyészek másik feladatköréből adódó megbízatások ellátása; az adózók és az árvák ügyeinek képviselése. Deák e feladatait közvetlenül a megye közgyűlésétől kapta. Így pl. 1825. március 14-én a kiskomáromi úriszékre delegálták, hogy Bedika István és József galamboki adózók ügyét pártfogolja. 1826. október 2-án megbízást kapott, hogy a szepetneki adózók érdekét képviselje a kanizsai Batthyány-uradalomhoz tartozó helység felmérésének hitelesítésekor. 1827. november 12-én kinevezték a zalaszabari jobbágyok úrbéri perének ügyében kiküldött megyei választmány tagjává. 1828. március 17-én két, ilyen jellegű megbízatást is kapott: előbb a „jobbágyok részére pártfogónak” rendelték ki a kustányi jobbágyok, és földesuruk, Schmedegg József gróf felesége, Pethő Mária jogvitájában, majd ugyancsak pártfogóként működött közre egy úriszék elé kerülő birtokfoglalási ügyben. 1828. július 28-án őt bízták meg, hogy írja össze Dienes István árváinak javait, december 6-án pedig pártfogónak küldték ki Végh János katona elfoglalt javainak ügyében.²⁴ Deák időnként a vármegye

²⁰ Molnár András: Zala megye 1848-as országgyűlési képviselői. In: Honismeret 1999. 3. sz. 13-19. p., vö. Az 1848-1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. (Szerk. Pálmány Béla) Bp., 2002. 175-177., 303-305., 374-375. p.

²¹ ZML kgy. jkv. 1824-1832. A köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvekben, az ülésjegyzőkönyvek elején felsorolt jelenlévő tekintélyek névsorai alapján.

²² Deák jelenlétét a 20. jegyzetben említett iratok regisztrálták.

²³ Szalay ügyéről: ZML kgy. jkv. és kgy. ir. 1830:2384. (mivel Deák arra a következtetésre jutott, hogy a Szalay nemesi család férfiágon kihalt, Zala megye 1830. augusztus 9-i közgyűlése az ügyészi vélemény nyomán megtagadta a nemesi oklevél másolatának kiadását.) Nemeskéri Kiss Pál nemességének igazolása: ZML kgy. ir. 1831:166. Közli: Deák Ferenc ügyészi iratai 179-180. p.

²⁴ ZML kgy. jkv. 1825:603. (március 14.), 1826:2585. (október 2.), 1827:2285. (november 12.), 1828:1065/1066. és 1081. (március 17.), 1828:2218. (július 28.), 1828:3306. (december 6.)

polgári törvényszékén is tevékenykedett, mint hivatalból kirendelt alügyész. Így pl. a zalaegerszegi ispotály adósai ellen indított polgári perben ő volt a hitelező intézmény pártfogója.²⁵ Egyik utolsó ügyészi feladataként 1832. április 5-én kivette a megye levéltárából, majd kihirdette és végrehajtotta Molnár János cs. kir. főstrázsamester végrendeletét.²⁶ Ezeknek az ügyeknek közös jellemzője, hogy irataik (főként az úriszéki pereké) vagy nem kerültek be a megye levéltárába, vagy ha bekerültek is, általában nem Deák írta azokat, így az ő szerepét közelebbről nem ismerjük.

Tudjuk viszont, hogy 1830 tavaszán az ügyészként kirendelt Deák Ferenc jelenlétében fizette ki a zalaapáti uradalom jobbágyainak az irtásföldek bekebelezéséért megítélt összeget.²⁷ 1831. március 20-án Deák a pölöskeszentmihályi erdő használata ügyében a nemes közbirtokosok és a jobbágyok között felmerült vitás kérdések rendezésében működött közre, mint a jobbágyok részére kiküldött tisztii pártfogó ügyész.²⁸ Deáknak a megye polgári törvényszékén is akadtak ügyészi teendői. 1829. február 2-án saját kezűleg készítette el annak a — máskülönben sikerrel járó — békéltető bizottságnak a jelentését, amelyiket Szabó János táblabíró, és hitvese, Dely Anna válóperes ügyében rendelt ki Szentpéterúrra a polgári törvényszék.²⁹

A vizsgált időszakban (1824 és 1831 között) Deák ügyészi munkáján belül — a forrásadottságok sajátosságai miatt — főként büntetőjogi tevékenysége tisztázható, mégpedig elég nagy pontossággal. A Deák által elkészített ügyészi vélemények beterjesztésére valamennyi esetben Zala megye közgyűlésein, mégpedig a napirendi pontok szokásjogon alapuló, kötött sorrendjén belül került sor. A közgyűlések először az országos jelentőségű politikai ügyeket tárgyalták, majd a kancellária és a helytartótanács leiratait hirdették ki és hajtották végre. Ezután következtek a más törvényhatóságoktól érkezett átiratok, majd, immár a megye belső ügyeire áttérve, az adminisztrátor levelei, az alispánok, fő- és alszolgabírók hivatalos jelentései. E tisztségviselői beszámoltások között került sor az ügyészi vélemények bemutatására, és ekkor bízták meg a megye főügyészét (vagy általában az ügyészi hivatalt) a szolgabírók által jelentett bűnesetek vizsgálati iratainak véleményezésével is. Deák eredeti ügyészi véleményei kisebb részben a közgyűlési iratok között, nagyjából pedig a megye tisztii fenyítő- és büntetőtörvényszékének iratsorozatában, az egyes büntetőperek mellékleteiként maradtak fenn. A Deák által kezdett vagy folytatott tisztii fenyítő és büntetőperek szövegét, azokat tudniillik, amelyekben vagy vádlóként, vagy védőként működött közre, a perek jegyzőkönyveiből ismerjük.³⁰

Az 1824 és 1828 közötti ügyészi vélemények zömében Deák sajátkezű munkái, míg az 1830-ban és 1831-ben készített ügyészi vélemények többségét a Deák állandó munkatársának tekinthető, Kökényesmindszenten lakó Fitos Bernárd

²⁵ ZML kgy. jkv. 1826:1636.

²⁶ ZML A megye levéltárából kikölcsönzött iratok átvételét elismerő igazolások (reversalisok) 1832. No. 24. Deák s. k. feljegyzése, Zalaegerszeg, 1832. április 5.

²⁷ ZML kgy. ir. 1831:1518. (Az 1830. esztendő harmadik negyedében elintéztetett úrbéri ügyek jegyzőkönyve.)

²⁸ ZML kgy. jkv. 1830:3455., ZML kgy. ir. 1831:2596. (A megyei bizottság 1831. április 18-i jelentése.), kgy. ir. 1832:89. (Az 1831. esztendő negyedik negyedében elintéztetett úrbéri ügyek jegyzőkönyve.)

²⁹ ZML Polgári törvényszéken befejezett perek 1828. Fasc. 59. No. 571. (Botka József, Csány István és Deák Ferenc jelentése a per mellékletei között.)

³⁰ ZML Zala vármegye büntető törvényszékének jegyzőkönyvei 1824-1832., ZML Büntetőperek 1823-1833. Deák eddig ismertté vált ügyészi véleményeinek, illetve felpereisi és védő perszövegeinek túlnyomó többségét közli: Deák Ferenc ügyészi iratai 27-183. p.

tiszteletbeli esküdt tisztázta le, ez utóbbiakon csupán a keltezés és aláírás Deáké.³¹ Az ügyészi vélemények egyike-másika idegen kéz munkája, akárcsak néhány, szintén Deák nevével fémjelzett bejegyzés a büntetőperek jegyzőkönyveiben. A Deák által indított fenyítő és büntetőperek perfelvételei és vádlevelei általában sajátkezűek, és valamennyi esetben megnevezik az eljáró alügyészt. Ha azonban Deák csak a per későbbi szakaszában kapcsolódott be, akár vádlóként, akár védőként, előfordult néhány alkalommal, hogy nem neveztek meg, csupán a kézírása bizonyítja, hogy róla van szó. Deák a mások által előadott szövegeket csupán azokban az esetekben jegyezte be a perek jegyzőkönyvébe, ha azok közvetlenül az ő előterjesztése előtt vagy után kerültek rögzítésre, így Deák kvázi jegyzőként csak akkor tevékenykedett, ha vádlóként vagy védőként már amúgy is részese volt a pernek. Kifejezetten jegyzői feladatokat csupán egyetlen alkalommal, egy gyűjtogatási ügyben Sümegen 1826. augusztus 10-én indított büntetőperben látott el Deák. Ekkor valószínűleg unokahúgának a férjét, Nedeczky Lajost helyettesítette, aki a törvényszéki üléseknek szinte állandó jegyzője volt.³² Néhány esetben csupán a kézírás alapján tulajdoníthatók Deáknak egyes, a védelem vagy a felperes ügyész részéről előterjesztett bejegyzések, mert az ilyenkor hivatalból eljáró alügyészt általában sem a törvényszékek ülésjegyzőkönyvei, sem a perjegyzőkönyvek és azok mellékletei nem nevezik meg.

A fiatal Deák kézírásának jellemző sajátossága egyébként, hogy az 1830-as és 1840-es évekből ismert, jellegzetes vonalvezetése kialakult ugyan már 1824 őszén, de ez a fajta kerek, mondhatni „gyöngybetűs” írásmód Deák hivatali irataiban sokáig csak ünnepnapinak számított. A kehidai kúriájában, ráérősen letisztázott ügyészi vélemények ugyan kezdettől fogva ezt a fajta írásképet mutatják, míg a perjegyzőkönyvek sebtében befirkantott bejegyzései hanyagok, kuszák, rendetlenek és nehezen olvashatók. Ezt a „kutyafuttában” papírra vetett, nehezen kibetűzhető kézírást Deák csupán hosszú évek alatt vetkőzte le teljesen. Barátja, Kerkapoly István még 1830-ban is olvashatatlan kézírásán tréfálkozott.³³

Deák ügyészi, ezen belül büntetőjogászai munkájának megértéséhez és elemzéséhez elengedhetetlen a megyei büntetőperes eljárás jellemzőinek felvázolása.³⁴ Az eljárás valamely büntetendő cselekménynek a megyehatóság tudomására jutása útján, mégpedig az előkészületi perszakkal indult meg. A feljelentést a sértett fél, annak hozzátartozója, az eset tanúja, vagy bárki, akinek tudomására jutott a bűncselekmény, a megyegyűlésen, vagy a területileg illetékes fő- és alszolgabírónál tehetette meg. Utóbbi esetben, ha nemes volt a gyanúsított, úgy a közgyűlés elé, ha pedig nem nemes, akkor egyenesen az törvényszék elé terjesztette az ügyet a szolgabíró. Az állandó lakóhellyel rendelkező nemesek az elmarasztaló ítélet meghozataláig szabadlábban védekezhettek, őket csak tettenérés esetén lehetett elfogni. A nem nemeseket viszont már

³¹ Fitos Bernárd tiszteletbeli esküdről: ZML Nemesi lajstrom 1829. Az azonosításhoz alapul szolgáló írásminta: ZML Büntetőperek 1832. Fasc. 37. No. 140. (Fitos Bernárd Felsőcsányban, 1832. aug. 18-án kelt s. k. igazoló jelentése.)

³² ZML Büntetőperek 1826. Fasc. 33. No. 26.

³³ ZML Malatinszky család iratai. Kerkapoly István levele Malatinszky Ferenchez, Pozsony, 1830. november 16. („Nedeczky s Deák barátainknak az írása nem javult”)

³⁴ A megyei büntetőperes eljárásról: Szlemenics Pál: Fenyítő törvényszéki magyar törvény. 2. átdolg. kiad. Pest, 1847., Dombóváry Géza: Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pest megyében a XIX. század első felében. Bp., 1906., Meznerics Iván: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században. Bp., 1933., Bónis György — Degré Alajos — Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Bp., 1961. (2., bővített kiadása: Zalaegerszeg, 1996.), Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Budapest-Pécs, 1999. A királyi curia eljárásáról: Varga Endre: A királyi curia 1780-1850. Bp., 1974. 253-256. p.

a gyanú felmerülésekor is letartóztathatta az eljárást vezető tisztviselő, és ők nemegyszer évekig voltak vizsgálati fogságban. Ellenük azonnal megkezdődhetett az eljárás, míg a nemesek ügyeiben szükség volt a közgyűlés hozzájárulására. Az előkészületi perszakhoz tartozó kihallgatásokat, a szemlélt és láttelelet felvételét egyaránt az illetékes szolgabíró hajtotta vagy hajtatta végre, akár saját hatáskörében, akár a megyei törvényszék utasítására, akár pedig a megyegyűlés határozata alapján intézkedett. Ő hallgatta ki a gyanúsítottat, az ő kötelessége volt a tanúk felkutatása és kihallgatása, valamint a helyszíni szemle, a bűnjelek felvétele és a házkutatás is. A láttelelet felvételére a megye tisztviselőjének (vagy seborvosainak) közreműködésével került sor. Mindezek elvégzéséről és eredményeiről a szolgabíró egy összefoglaló jelentést, esetleírást (species facti) készített, és ezt terjesztette az őt megbízó megyegyűlés vagy megyei törvényszék elé. A megyegyűlés a vizsgálati iratokat véleményezés végett átadta az ügyészi hivatalnak. Az ügyészi véleményt előterjesztő ügyésznek a rendelkezésére bocsátott iratok alapján kellett eldöntenie, hogy a gyanúsított felmentését vagy perbefogását javasolja, netán esetenként újabb, alaposabb vizsgálatot kér. Az ügyész véleményét a közgyűlés elé terjesztette, és indítványát a közgyűlés (ha csak időközben nem merült fel valamely módosító körülmény) általában helyben hagyta, és a gyanúsítottat vagy vád alá helyezte, vagy megszüntette ellene az eljárást. Ha a per mellett döntöttek, az ügyet ismét átadták az ügyészi hivatalnak, most már vádemelés céljából. Az előkészületi perszak a vádlevél elkészítésével ért véget.

Ekkor vette kezdetét a törvényszék előtti eljárás, esetünkben az írásbeli ("sollemniter", ünnepélyesen lefolytatott) büntetőper. Az enyhébb vétségek elkövetőit tisztviselői fenyítő, a súlyosabbakat büntetőperbe fogták. Nemesek bűnügyeinél minden esetben, nem nemeseknél pedig a (három évi tömlöcnél) súlyosabbnak látszó büntetett esetében folytattak általában írásbeli pert (máskülönben a szóbeli, vagy sommás büntetőpert alkalmazták). Az írásbeli per jellemzője volt a polgári perekhez való hasonlatosság; a megengedett, illetve kötelező ügyvédi védelem, a fellebbviteli lehetőség (halálos ítéleteknél a kötelező fellebbvitel), és főképpen a per érdemét nem érintő, perhalasztó formai kifogások érvényesítése, amelyek miatt némely büntetőper évekig is elhúzódhatott. Írásbeli büntetőper esetében csak a per jegyzőkönyve került (a törvényszéki jegyző előterjesztésében) a törvényszék színe elé, maga az írásbeli felelés a pertárban történt, mind a felperes tisztviselő ügyész, mint a gyanúsított alperes védője részéről, mégpedig a törvényszéki ülések alatt, az úgynevezett törvénykezési időszakban. A törvényszék előtti írásbeli büntetőper a perfelvétellel (levata causa) vette kezdetét. A felperes tisztviselő ügyész felfektette a perjegyzőkönyv első ívét, arra feljegyezte a kereseti és megmarasztási kérelmet. Nemesek esetében az előre elkészített vádlevelet külön mellékelte, nem nemesek ügyeiben itt fogalmazta meg a vádat is. A perfelvétel után a védő különböző perhalasztó vagy pergátló alaki kifogásokkal (exceptio) élhetett, amelyekkel időt lehetett nyerni. Miután azonban az esetünkben tárgyalt büntetőperreknél a hivatalból kirendelt védőknek általában nem állt érdekében a perhalasztás, ez a szakasz a legtöbb perben alig volt jelen, így inkább az érdemi vita (allegatio) során tett feljegyzések növelték meg a pertest terjedelmét. A feleknek a pertárban folyó írásbeli felelését időnként a törvényszék közbenszóló ítéletei (vallomások hitelesítéséről, kiegészítő vizsgálatok elrendeléséről, újabb gyanúsítottak elfogatásáról vagy kihallgatásáról stb.) szakították meg. A per hossza az eset bonyolultságától, az érintett vádlottak számától, vagy a felperes ügyész ambícióitól, esetenként a védő kifogásaitól függően változott. Akadt olyan egyszerűbb ügy, amikor ugyanazon a törvényszéki ülésen hoztak ítéletet, amelyen a perfelvétel történt, de az ügyek zömét több törvényszéki ülésen (néha több éven) keresztül is tárgyalták.

A per sorsa gyakorlatilag a felek érdemi vitájában, az allegatiók szakaszában dőlt el. A felperes ügyész a vád bizonyítására becsatolta az esetleírást, a látletet, a vádlottnak, valamint a vád tanúinak a vallomását, és ez utóbbiak hitelesítését kérte. A védő az alperes melletti tanúvallomásokkal és egyéb dokumentumokkal próbálta gyöngíteni a felperes ügyész érvelését. Az ügyész viszontválaszában hasonló módon igyekezett cáfolni a védő állításait, vagy egyszerűen fenntartotta az eredeti keresetet. A replikák (több-kevesebb allegatio és közbenszóló ítélet) után a végítéletre megérett pert a törvényszék jegyzője ismertette a törvénykező bírák előtt. Az ítéletet meghozó ülésen maga a felperes ügyész is részt vett, noha szavazati joggal itt nem rendelkezett. A törvényszék előtti eljárás az ítélethirdetéssel zárult, amelyre a tömlöcből elővezetett, addig vizsgálati fogságban őrzött elítélt, vagy az ez alkalomra beidézett és az ítélethirdetés után letartóztatott alperes jelenlétében került sor.

A büntetőeljárás perorvoslati szakához a fellebbezés és perújítás tartozott. A fellebbezések nem csupán az alperesek részéről, és a súlyosabb ítéletek után voltak gyakoriak (3 évi tömlöcnél súlyosabb ítélet ellen már a nem nemesnek is lehetett fellebbezni, halálos ítélet esetén pedig a védő kötelessége volt a fellebbezés), de a csekélyebb büntetéssel elégedetlen felperes ügyész is gyakran kért perorvoslatot. A pertestet ilyenkor felküldték a királyi curiára, ahol előbb (másodfokon) a királyi, majd, ha szükséges volt (harmadfokon), a hétszemélyes tábla hozott a megyei törvényszék végzését jóváhagyó, vagy módosító ítéletet. Amennyiben mind másod-, mind harmadfokon halálos ítélet született, az ügy iratait kegyelmi úton az uralkodó elé terjesztették. A királyi elhatározás végrehajtását a magyar királyi udvari kancellária által rendelték el. A fellebbezés útján született ítéleteket a megyei közgyűlésen való kihirdetés után hajtották végre.

Az ugyancsak a perorvoslati szakaszhoz tartozó perújítás nagyon ritkán fordult elő. A megyei törvényszék előtti perújítás esetén a vádat korábban képviselő ügyész volt az alperes, az elmarasztalt fél pedig a felperes. Perújításra akkor volt lehetőség, ha az alperes védője döntőnek látszó, új bizonyítékot volt képes produkálni, amelynek birtokában joggal számíthatott az elmarasztaló ítélet mérséklésére, vagy megsemmisítésére.

A büntetőperes eljárás utolsó, befejező szakasza a végrehajtási perszak volt, amely a testi fenyítő büntetést, szabadságvesztést vagy halálbüntetést jelentette. A halálos ítéleteket hóhérpallossal vagy akasztófán, nyilvánosan hajtották végre, az ítélet kihirdetése utáni harmadik napon. Előfordult, hogy valaki testi fenyítésként csak bot- vagy pálca- (nőknél vessző-) büntetést kapott. Ezekkel a testi büntetésekkel súlyosbították a tömlöcre ítélt rabok büntetését is. Ugyancsak súlyosbító eszközök voltak a különböző vasak, bilincsek, és a heti két-három napi, kenyéren és vízen eltöltendő böjt. Az egészségtelen megyei tömlöcökhöz képest még felüdülést jelenthetett a megvasalva és pandúrok felügyelete alatt, de részben a szabad levegőn végzett közmunka, amely a leggyakoribb velejárója volt a szabadságvesztésnek. Az elmarasztalt alperest terhelte a bűncselekménye által okozott kár, „testi suhadalom”, vagy halál esetén a „vérdíj” megtérítése csakúgy, mint a per és a fogva tartás költségeinek fedezete. Miután e költségek gyakran meghaladták az elítélt jövedelmét, általában az elítélt lefoglalt vagyonának részleges vagy teljes elárverezésével hajtották be az előírt összeget.

A megyei büntetőperes eljárás során az ügyészeknek még az említetteken kívül is számos ügyviteli és ellenőrzési teendőjük akadt. Megfelelő források hiányában azonban azt nem tudjuk rekonstruálni, hogy Deák maga is részt vett-e az ítéletek végrehajtásában és annak felügyeletében, így pl. a tömlöcbüntetés-

re ítélt rabok jegyzékeinek elkészítésében, a tömlöcök időnkénti megvizsgálásában, és a mellékbüntetések kiadásának ellenőrzésében. Az ügyészi hivatalon belüli munkamegosztás során Deák — legalábbis az iratokból ez tűnik ki — az előkészületi perszakaszban a főügyész (nagyritkán közvetlenül a közgyűlés) által kiadott ügyek véleményezését végezte. A törvényszék előtti eljárás során mint felperes, tehát a vádat képviselő ügyész tevékenykedett; a perfelvétellel megindította a pert, benyújtotta a vádlevelet stb. Ritka eset volt, hogy ugyanabban az ügyben kétszer kértek Deáktól véleményt, és ugyanolyan ritka az is, hogy abban az ügyben indítson pert, amelyikről korábban ügyészi véleményt adott. Deák néhány esetben csak később, a replikák közben vette át a vád képviselőt, vagy ő terjesztette elő, mint hivatalból kirendelt védő az alperes „derekas” védelmét.³⁵

Ha a Deák részvételével lefolytatott ügyek vádjait vizsgáljuk, azt találjuk, hogy Deáknak nem volt speciális szakterülete, nem csupán egy-két bűncselekménytípussal foglalkozott. Leggyakrabban a verekedésekkel, gyilkosságokkal, lopásokkal és káromkodásokkal akadt dolga. Deák elé ez idő alatt a következő, nem egyszer halmozottan előforduló bűncselekmények kerültek: verekedés (gyakran káromkodással fűszerezve) 32, gyilkosság (kétszer más áldozatok kirablásával, egyszer pedig több rendbeli rablógyilkossággal együtt) 16, lopás (és részben orgazdaság) 12, (kifejezetten) káromkodás hat, zárszegés négy, rablás, hivatali visszaélés és erőszakoskodás három-három, paráznság (házasságtörés, vagy nem házasok közti közösülés), rágalmazás, tisztviselő megsértése és rendzavarás kettő-kettő esetben, végül egy-egy esetben orgazdaság, csavargás, bigámia és kegyetlen bánásmód. 57 alkalommal csak nemesek, nyolc esetben vegyesen nemesek és nem nemesek, végül 23 alkalommal pusztán nem nemesek ügyeiben járt el.

Voltak ezek között szorosan összetartozó, vagy egymással összefüggő ügyek is. Ilyen például a rigácsi nemes Ferenczy László (és társai) esete. Deák ügyészi véleményt adott, majd a vádat képviselte két, ebből fakadó perben is. Összefüggés mutatható ki a Pálffy Anna gulácsi nemesasszony körüli perpatvar, valamint férje, Körmeny István és a gulácsi közbirtokosok kölcsönös vádaszkodásai között. Deák több alkalommal adott ügyészi véleményt a szentgyörgyvölgyi „nyughatatlan és kötekedő” Gödör Pál törvényszegéseiről is.

Deák mindössze 24 ügy kapcsán támasztotta alá érvelését a konkrét törvényekre való hivatkozással. Elsősorban ügyészi tevékenységének korai, 1824/1825-ös időszakában, és azokban az esetekben, amikor a vád képviselőt látta el. Hivatkozásai szinte kivétel nélkül helytállóak, bizonyítva egyszer-smind azt is, hogy később nem véletlenül vált legendássá a „Corpus Juris”-ban való jártassága. Korai irataiban azonban nála is felfedezhető néhány pontatlanság, így pl. a gyilkosok büntetéséről szólva kétszer is Mátyás 1464. évi I. decretumának 1. cikkelyére hivatkozott az 1486. évi VI. decretum 51. cikkelye helyett, egyik alkalommal pedig — orgazdát vádolva — tévesen citálta az 1546. esztendei 49. törvénycikket (az általa idézett szövegrész ott nem szerepelt). Ezek a látszólagos melléfogások nem feltétlenül Deák hibái. Adódhatnak abból is, hogy a Corpus Juris Hungarici Zala megyében kihirdetett, ezzel hivatalosnak tekintett, és Deák által használt szövegváltozata eltérhet az általunk ismerttől. A Corpus Juris ugyanis nem államilag hitelesítet, hanem magánkiadású, vagyis valójában nem autentikus törvénygyűjtemény volt, amelynek több kiadása is közkézen forgott (azt azonban nem tudjuk, hogy Deák ezek közül melyiket használhatta). Deák legtöbbször Werbőczy Hármaskönyve első részének 15. címére hivatkozott, amely a rablók, tolvajok és gyilkosok büntetésé-

³⁵ A továbbiakban — ha nem említünk konkrét esetet — a „Deák Ferenc ügyészi iratai” c. kötetben publikált források alapján elemezzük Deák büntetőügyészi tevékenységét.

ről rendelkezett. Számos esetben hivatkozott a káromkodásokat büntetni rendelő 1563:42., 1659:42. és 1723:110. törvénycikkekre is. Két-két alkalommal citálta Mátyás VI. decretumának 51., II. Ulászló 1. decretumának 82. cikkelyét, valamint az 1548:49. és 50., 1625:13., továbbá az 1723:35. törvénycikkeket. Hivatkozott négy alkalommal az 1729:35. törvénycikkre is, de ezzel csupán a megyei törvényszék amúgy is közismert illetékességét hangsúlyozta. Mintegy tíz további törvénycikket idézett (1492-től 1807-ig) egy-egy alkalommal, köztük egyik, 1824 novemberében indított büntetőperében a pusztán „büntető törvény”-ként említett alsó-ausztriai büntető-rendtartás, a Praxis Criminalis 86., rablók büntetésével foglalkozó törvénycikkét.³⁶ Deák ügyészi tevékenységének későbbi éveiben konkrét törvénycikkre történő utalás csak elvétve fordult elő, mert vagy egyáltalán nem hivatkozott ilyenre, vagy pedig csupán általában említette az egyes bűncselekményekre vonatkozó „hazai törvényeket”.

1830. március 15-én közvetlenül a megye kisgyűlése bízta meg Deák Ferencet egy-egy zárszegési ügy véleményezésével. A többi hivatali munkáját a főügyésztől vagy a törvényszéken elnöklő alispántól kaphatta, megítélésünk szerint véletlenszerűen. Ez alól talán csak a súlyosabb váddal terhelt alperesek védelme lehetett kivétel, mert elképzelhető, hogy ezeknek a bonyolultabb, és a védőtől is nagyobb szakmai felkészültséget igénylő ügyeknek a képviselőjére Deák önként vállalkozott.

Deák – jelenlegi ismereteink szerint – 59 esetben terjesztett ügyészi véleményt Zala megye közgyűlése elé. Mérlegelve a terhelt ellen felhozott bizonyítékokat, azokban az esetekben, ha súlyosabb közbűncselekmény alapos gyanúja merült fel, akkor az illető büntetőperbe fogását, ha enyhébb, kevésbé jelentős sérelmet okozó vétek fordult elő, akkor tisztí per megindítását indítványozta (összesen 37 alkalommal). Ha nem valósult meg bűncselekmény, és a terhelt magatartása legfeljebb a bűncselekmény távoli kísérlete (azaz a 19. századi jogfelfogás szerint csupán előkészülete) volt, ha a gyanúsított terhére rótt cselekmény nem volt bizonyítható, vagy ha olyan enyhe súlyú volt, akkor Deák – 22 esetben – az eljárás megszüntetését indítványozta, nem egyszer a panaszolt megdorgálására, szóbeli figyelmeztetésére téve javaslatot. Ha a sérelem nem minősült közbűncselekménynek, ha az csak magánsérelem (azaz magánbűncselekmény) volt, akkor Deák azt javasolta, hogy a sértett maga keresse (peres úton, polgári perben) az orvoslást. Deák több alkalommal elégtelennek ítélte az addig összegyűjtött bizonyítékokat, és azok kiegészítését, további vizsgálatok elvégzését kérte a vádtanács szerepét betöltő megyegyűléstől.

Deák felperesként, azaz közvádlóként 25 alkalommal szerepelt Zala megye büntető törvényszékén. 1824-ben és 1825-ben 19 esetben saját maga indította meg a pert, illetve terjesztette elő a vádindítványt, míg 1825-ben két, 1828-ban három, 1829-ben pedig egy alkalommal csupán replikázás közben vette át – a más ügyész által indított perekben – a vád képviselőjét. A per kezdetén az ügyész a vádat és a marasztalási kérelmet fogalmazta meg, ismertette a történeti tényállást, hivatkozva a terhelt bűnösségét bizonyító tényekre, valamint a marasztalás alapjául szolgáló törvényekre és a szokásjogra. A közbűncselekmények rendes büntetése általában a halál volt. Tekintettel arra, hogy a hivatkozott törvényhelyek szó szerint ezt írták elő, az ügyész is rendszerint ezt volt

³⁶ Az alsó-ausztriai büntető-rendtartás zalai alkalmazásáról: Béli Gábor — Kajtár István: Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században. (A Praxis Criminalis.) In: Dolgozatok az állam- és jogtudományok köréből. XIX. Pécs, 1988. 29-63. p., Gábor Béli — István Kajtár: Österreichisches Strafrecht in Ungarn: Die „Praxis Criminalis” von 1687. In: Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte. 16. Jahrgang 1994. Nr. 4. 325-334. p.

kénytelen kérni a perbefogottra.³⁷ Ezzel magyarázható, hogy utalva a Hármaskönyv első részének 15. cikkelyére, amely a tolvajokat akasztófára rendelte ítélni, Deák is halálbüntetést indítványozott pl. 1825 szeptemberében a vásári lopáson ért Németh Ferencre és társaira,³⁸ valamint az ugyancsak csekély értékben elkövetett lopással (zab, csákány, kapa, csizma és női ruhák eltulajdonításával) vádolt Baranyai Ignác ügyében.³⁹

Legtöbb esetben, főként ügyészi véleményadás közben azonban Deák már nem a hazai törvények betűjéhez tartotta magát, hanem – összhangban az alsó-ausztriai büntető-rendtartás, a Praxis Criminalis Magyarországon is szokásjoggá vált gyakorlatával — mérlegelte a bűncselekmény körülményeit. Így pl. számos esetben elhatárolta a szándékos és a gondatlan elkövetői magatartásokat, meghatározta a bűncselekmény kísérletét és előkészületeit, és figyelembe vette a büntetés súlyosítására vagy enyhítésére okot adó körülményeket is. A szándékosság vagy a gondatlanság megkülönböztetése különösen az élet és a testi épség elleni bűncselekmények (gyilkosság, véres verekedés) esetében bírt nagy jelentőséggel. A rendelkezésre álló írásos bizonyítékok alapján Deáknak ki kellett alakítania meggyőződését arról, hogy az elkövetőnek előre elhatározott – mai kifejezéssel: előre megfontolt – szándékában állt-e a sértett megölése, a szándék kialakulása a sértett közrehatásának tudható-e be, vagy a sértett halálában az elkövetőt csak gondatlanság terheli-e (mert nem akarta az eredmény bekövetkeztét). El kellett döntenie azt is, hogy ha nem állt be a sértett halála, akkor az elkövető magatartása szándékos emberölés kísérletének tekinthető-e, vagy az elkövető csak súlyos testi sérülést akart-e okozni a sértettnek.

A szándék tartalmát Deák is a külső körülmények figyelembe vételével volt képes megállapítani. Emberölés esetén ide sorolhatók az elkövető szándékára utaló – a bűncselekmény végrehajtása előtt, közben, vagy utána ejtett – kifejezések, a sértetten tapasztalt sérülések jellege, az élet kioltására alkalmas eszközök használata, vagy pl. az elkövető bűncselekményt követő (áldozatát akkor is megvető, vagy tettét megbánó) magatartása.⁴⁰

Az elkövetés körülményeiből ítélve lelketlen, megfontolt szándékú, kegyetlen gyilkosoknak minősítette Deák 1824 őszén a zánkai Kulcsár Antalt és Bognár Jánost. Felperes ügyészként az alábbi módon érvelt a büntetőper jegyzőkönyvében: „Meg van tehát körülállásosan bizonyítva a vádlott rabszemélyek ellen ezen gyilkosság, mely kegyetlensége miatt is méltó a halálos büntetésre: a meggyilkoltatott semmit nem vétett a gyilkosoknak, mégis utána indultak, és megtagolták azt, nem prédakívánásból, hanem egyedül betyárságból. Csendes és megháborodás nélkül tértek vissza a korcsmába ezen gonosztévők, s oly hidegvérrel itták megmaradott borokat, mintha csak mulatságokból bogáncs kórokat fejeztek volna le. Hidegvérrel tértek ismét a megveretethez, s mint-hogy abban még valami életjelenséget találtak, újra nékiálltak, s azt kegyetlenül agyon durungolták [...]. Nem közönséges gyilkosok ők, hanem olyanok, kik az ember életével csak játszanak, nem is menekedhetnek meg tehát a törvény

³⁷ Béli Gábor: Deák ügyészi iratainak jogtörténeti tanulságai. Kézirat. Előadásának szövegét a szerző bocsátotta rendelkezésemre.

³⁸ ZML Büntetőperek 1825. Fasc. 29. No. 36. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 60-61. p.

³⁹ ZML Büntetőperek 1825. Fasc. 29. No. 51. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 63-64. p.

⁴⁰ Béli Gábor említett kézírata.

által rendelt haláltól, kéri tehát a fölpörös ügyész őket a vádleveél értelméhez képest hóhér pallosára [...] ítéltetni.”⁴¹

Hasonló módon érvelt Deák, és kérte a gyanúsított vád alá helyezését 1825. december 17-én a hidegvérű gyilkos, Kun Gábor ügyében adott ügyészi véleményében: „nemes Kun Gábor, kit sem előbbi harag, sem valamely régen táplált bosszúállás nem indítottak ezen gyilkosságra, egyedül pajkosságból agyonlőtte az ártatlant, és nemhogy ezen iszonyú cselekedet megrettentette volna a gyilkost, hanem inkább úgy látszik örömet lelven tettében”, hidegvérrel csúfolódott az áldozaton. „Sokkal irtóztatóbb nemes Kun Gábornak azon hidegvérűsége, mellyel egy általa büntetlenül meggyilkolt embertársának utolsó vonaglásai közben csúfolódnia tudott, mint maga a vérengző cselekedet, mert az ilyen hidegvérű gyilkos embertársának ártatlan életét eloltani csak játéknak véli, és sem az emberiség, sem a törvény, sem a büntetéstől való félelem nem akadályoztatják azt bűnének elkövetésében; egyszóval az ilyen ember legveszedelmesebb tagja a polgári társaságnak.”⁴²

A gyilkossággal, valamint többrendbeli rablással gyanúsított Pais Péter és társai ellen 1825. január 24-én indított perben Deák csak az év augusztusában vette át a vád képviselőt. A tanúvallomások és a rendelkezésre álló más bizonyítékok mérlegelésével arra a következtetésre jutott, hogy Pais és társai előre megfontolt szándékkal követték el a gyilkosságot. „Bébizonyodik világosan – írta Deák a per jegyzőkönyvébe —, hogy nemes Pais Péter Horváth János juhással már előre ellenségeskedésbe lévén, azt nem összeveszés közben, indulatosságának első hevében, hanem előre elkészülve, dorongokkal fegyverkezve, társakat is vévén maga mellé, eltökélt szándékkal, és pedig lesből, orozva ütötte agyon [...]. Eltökélt szándékát bizonyítja még azon környülállás is, hogy [...] midőn már a szerencsétlen juhász leütve a földön hevert, nemes Pais Péter csúfolódva azt kiáltotta neki: »Bátyám uram nem fejszéz többé!« Nem volt tehát váratlan előtte a dolognak kimenetele, nem rettent meg attól, mert szándékának célja Horváth János halála volt, s ezért tudott a haladoklónak szerencsétlen végén hidegvérrel csúfolódnia.”

További súlyosbító körülményként hivatkozott Deák ugyanebben az ügyben a vádlott, Pais Péter terhelt előéletére – „mindenkor feslett életű, fertelmesen káromkodó, verekedő és másoknak készarva kártokozó volt” —, valamint arra, hogy tíz évvel korábban szántszándékos gyilkosságért három esztendei tömlőcöt szenvedett ugyan, ám gonosztetteit azután is folytatta, az ellene tanúskodókat pedig halállal és értékeik felgyújtásával fenyegette. Deák halálbüntetést kért a vádlottra, külön is hangsúlyozva annak jobbulásra képtelen, visszaeső voltát: „Irgalmas kémélést pedig csak azért sem érdemel, mert megjobbíthatatlan gonoszságának sokszorozva adta már jeleit.”⁴³

Deák alügyészi praxisa során – mint láttuk – a szándékos emberölés bizonyított eseteiben nem ellenezte, sőt maga is indítványozta a halálbüntetés alkalmazását. Így tett a csecsemőgyilkossággal gyanúsított Szabó Terézia, szentgyörgyvölgyi nemesasszony büntetőperében is, 1829 májusában. Deák ebben az ügyben ugyan csak a per törvényszék előtti végső szakaszában vette át a vád képviselőt, ám az áttanulmányozott bizonyítékok alapján az volt a meggyőződése, hogy a buja természetű vádlott szántszándékkal oltotta ki tu-

⁴¹ ZML Büntetőperek 1824. Fasc. 27. No. 105. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 34. p.

⁴² ZML Büntetőperek 1826. Fasc. 39. No. 146. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 84-85. p. Az indoklás egy-egy részletét idézi Béli Gábor említett kézírata, valamint Sándor Pál 1988. 18. p.

⁴³ ZML Büntetőperek 1825. Fasc. 32. No. 140. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 115., 117-118. p. Részletét idézi Béli Gábor említett kézírata.

lajdon gyermekének életét. Csecsemőjét „irgalmat nem ismerő, vad indulatból gyilkolta meg, [...] az élve született gyermek táplálása, nevelése [ugyanis] költésbe került volna, ez pedig a rosszéletű anyát, ki minden anyai indulatból kivetkőzött, gyermekének megölésére könnyen reávehetette”.⁴⁴

Deák korában a leggyakrabban értékelésre kerülő súlyosbító körülmény – a szándékosság mellett – a visszaesés, a bűncselekmény különös kegyetlenséggel történt elkövetése, valamint a fegyveres elkövetés volt.⁴⁵ Súlyosbító körülményként értékelte Deák is a rablással vádolt Hajgató Péter és Máté Mihály perében – felperes ügyészként közreműködve, 1825. május 4. után – az előre történt felfegyverkezést, és a „fegyveres kézzel” végrehajtott bűncselekményt, még akkor is, ha a vádlottak a sértett ellenállása miatt nem tudták megvalósítani tervüket. Deák ugyanitt a bűncselekmény elkövetésének szándékát szinte az elkövetéssel egyenlő súlyúnak értékelte: „Igaz ugyan, hogy szándékjokat nem teljesítették, de nem az akarat megváltoztatásának kell ezt tulajdonítani, hanem a molnárnak bátor ellentállása füstbe űzte törekedésüket; nem mentheti tehát a rabszemélyeket az, hogy a molnárt ki nem rabolták, mert elkövették volna gonosz cselekedetöket, ha erejük céljoknak elérésére elég lett volna”.⁴⁶

Mint visszaesőt, kemény büntetésre kérte ítéltetni Deák a káromkodásért már büntetett Vincze Gábort, akinek perét – felperes ügyészként – 1825. szeptember 5-én indította meg.⁴⁷ Súlyosbító körülményként értékelte Deák azt is, ha a verekedést vagy káromkodást nő követte el. Így írt pl. egy gulácsi nemesasszony ügyében készített ügyészi véleményében 1826. november 16-án: „nemes Pálffy Anna, nemének szelídségéről megfelejtkezve, vagyis inkább abból egészen kivetkőzve, az utcákon vastag bottal járt, sokakat mocskolódásaival megtámadott, másokat kegyetlenül összevert, némelyeket meg is sebesített, s így a közbátorságot és csendességet felzavarta, majdnem mindennapi fertelmes káromkodásaival a törvények megsértésén kívül polgártársait is botránkoztatva, gyermekeit pedig, ahelyett, hogy anyai kötelessége szerint az erkölcs útjára vezetve csendes és szorgalmas polgárokká nevelte volna, ösztönzéseivel, sőt még inkább rossz példájával nyughatatlan verekedőkké és sok kiszökéseinek részeseivé tette”.⁴⁸

Deák az ügyészi véleménye nyomán Pálffy Anna ellen indított büntetőperben felperes ügyészként is közreműködött 1828 novemberében. Ekkor a fentiek mellett az elkövető józanságát, és az ismétlődő (folytatólagos, visszaeső) elkövetési módot is súlyosbító körülményként róta fel: „mindezeket egy asszony cselekedte, kitől nemének tekintetéből szelídséget, nevelésétől jámborságot, élemedett kora miatt pedig, és úgyis, mint több gyermek anyjától, példás életet lehetne méltán kívánni. Nemcsak egyszer vagy kétszer követte el pedig ezen vétkeket, nem részegségében, vagy mód nélkül felingerelve, hanem józan fővel, majdnem minden ok nélkül és számtalanszor, sőt azután is, minekutána a nemes vármegyén ellene már bűnper rendeltetett, nemhogy a bosszúálló igazságnak ellene már felemelt kezétől rettegett volna, hanem inkább azt mintegy

⁴⁴ ZML Büntetőperek 1829. Fasc. 14. No. 18. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 152-153. p.

⁴⁵ Béli Gábor említett kézírata.

⁴⁶ ZML Büntetőperek 1825. Fasc. 29. No. 45. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 49-50. p.

⁴⁷ ZML Büntetőperek 1825. Fasc. 29. No. 50. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 62. p.

⁴⁸ ZML Büntetőperek 1827. Fasc. 6. No. 147. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 97-98. p.

megvetve, tovább is folytatta vétkes kiszökéseit; nem kémelést tehát és irgalmasságot, hanem példás és kemény büntetést érdemelvén”.⁴⁹

Felperesként, tehát a törvényszék előtti eljárás során vádat képviselő alügyészként valószínűleg Deák számára is a gyilkossággal gyanúsított szentgyörgyvölgyi Török-fivérek ügye lehetett a legizgalmasabb. Török Péter és Török György ellen eredetileg még 1821. januárjában indult büntetőper, azaz a váddal, hogy 1818. február 26-án megölték egyikük, Török Péter feleségét, Hári Erzsébetet. Akkor a gyilkosság vádja alól a bizonyítékok elégtelensége miatt felmentették a testvéreket, és 1821 novemberében csak verekedés és káromkodás miatt tudták őket elítélni (másfél-másfél esztendei tömlőcbüntetésre).⁵⁰ A Török fivérek szabadulásuk után három évvel ismét bíróság elé kerültek. 1826 szeptemberében verekedés, rablás és lopás vádjával fogták őket büntetőperbe. Noha az ellenük ismételtelen lefolytatott vizsgálatok során újabb terhelő bizonyítékok merültek fel a korábbi gyilkosságra nézve is, a megye első alügyésze, Kuthy Pál két év alatt sem tudta rájuk bizonyítani a szándékos emberölést.

Ekkor, több mint tíz évvel a bűncselekmény után, 1828 augusztusában vette át Deák Ferenc a vád képviselőiét. 1829 tavaszán előterjesztett vádindítványa már tükrözi a beszédeire és írásaira később oly jellemzővé váló erős, feszes logikát. Deák hosszú hónapok szívós munkájával, szinte mozaikként rakta össze a közvetett bizonyítékokat, melyek megalapozták az elkövetés alapos gyanúját, végül pedig briliáns érveléssel, a tanúvallomások elemzésével sikerült közvetlen, szinte beismerő vallomással felérő bizonyítékokkal is alátámasztani a szándékos gyilkosság és az arra való felbujtás vádját. Roppant szakszerű, rendkívül alapos mérlegelő tevékenysége a számításba vehető bizonyítékok teljes körére kiterjedő, azok egyenkénti és összességében történő egybevetésének, értékelésének, és a bizonyító tények megállapításának, valamint a bizonyítékok okszerű mérlegelésének szinte klasszikus iskolapéldája.

Deák a következő módon bizonyította be Török Péter, és testvére, György bűnösségét. Okfejtése szerint a tanúvallomások egybehangzóan állították, hogy Török Péter korábban számos alkalommal hangoztatta, meg akar szabadulni a feleségétől, akivel örökös viszálykodásban és perlekedésben élt. Vele gyakorta káromkodott, többször kegyetlenül összeverte, agyonlövélssel fenyegette, és megpróbálta megmérgezni is. A gyilkosság előzményei, és a bűncselekmény indítékai tehát egyértelműen a férjre, Török Péterre vallanak.

Török Péter a gyilkosság napján elment hazulról, és hogy ne legyen tanú, még inasát is elküldte a malomból, amit máskor egy percre sem hagyott őrizetlenül. Ráadásul a férj az inasra akarta terelni a gyanút, fennhangon szidta, azt állítva, hogy gazdaasszonyát nem becsüli. Amikor másnap, a gyilkosságra virradó reggelen Török Péter hazatért, nem agyonlőtt feleségét siratta, hanem azt akarta elhíttetni, hogy rablás történt, holott a tanúk egybehangzóan vallották, semmi sem tűnt el. Török Péter állításával ellentétben nem tartott pénzt a ládjában, az sohasem volt bezárva, ellenben a fedelén aprópénzt találtak a bűntény után, amit egy rablógyilkos bizonyára nem hagyott volna ott. Deák következtetése szerint „Török Péternek a kirablásról jajgatva előadott egész panasza csak álnok színlés, csak palástolása volt vétkes tettének”.

Mivel tehát rablás nem történt, a házból semmi el nem vezett, a bűntény egyedüli célja csak a gyilkosság lehetett – szögezte le Deák, hozzátéve, hogy

⁴⁹ ZML Büntetőperek 1827. Fasc. 6. No. 147. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 130-131. p.

⁵⁰ ZML Büntetőperek 1821. Fasc. 17. No. 136.

a szelíd és jámbor magaviseletű áldozatot mindenki szerette, annak „halálos ellenségei az egész vidéknek tudományára csak férje és sógora voltak”. A gyilkosságnak azonban csak a felbujtója volt Török Péter, a bűncselekményt valójában testvére, György követte el. Deák kihámozta a tanúvallomásokból, hogy Török György, aki régóta haragban állt sógornőjével, a gyilkosság délutánján magához vette szűrét és puskáját, azután eltávozott hazulról. Az egyik tanú látta napnyugta táján puskával felfegyverkezve az áldozat lakóhelye, Szécsiszentlászló felé sietni, egy másik tanú pedig a bűncselekmény helyszínére, a malom körül figyelt meg egy szűrt viselő alakot. Más tanúk napnyugta után hallották a puskaadurranást, és Török György csak azt követően, később ért haza. Kiindulva abból, hogy a gyilkosságot puskával követték el, Török György nem volt otthon a bűntény időpontjában, sőt nem tudta hitelt érdemlően igazolni, hogy hol tartózkodott, a fenti tanúvallomások egyértelműen a sógor bűnösségére vallottak. Megerősítette a bűnösség gyanúját az a körülmény is, hogy később mind Török Péter, mind György megfenyegették, sőt meg is verték az ellenük tanúskodókat.

Deák szerint ezek a közvetett bizonyítékok már a büntető eljárás korábbi, első szakaszában is rendelkezésre álltak, azonban nem voltak elegendőek „a vétekesekek bírói megmarasztásához, s a szántszándékos gyilkosok ellen törvény által határozott halálos büntetésnek kimondásához”. Ezen a ponton akár el is akadhatott volna az ügy, a véletlen szerencse azonban segített Deáknak. Akadt két tanú, akik eskü alatt, egybehangzóan vallották, hogy Török György az ő fülük hallatára kérte számon Pétertől azt a 300 forintot, amit bátyja feleségének agyonlövéséért ígért neki. A tanúk külön-külön, más alkalmakkor is hallották emlegetni Péter feleségének lelövését, és ez ügyben összeszólalkozni a Török testvéreket, akik így tettek – még ha közvetett módon is – beismerő vallomást. Mindezt Deák úgy értékelte, hogy Török György tanúk előtt vallotta be az általa elkövetett gyilkosságot. „Ha tehát a bűntársak szemébe mondott ezen vallástétel a gyilkosságot megelőző és követő környúlásokkal, a vádlottak élete folytával, és egyéb vétkeikkel egyetemben figyelembe vétetik, a bírói megmarasztás[hoz] szükséges bizonyosságig meg vagy on mutatta az, hogy nemes Török Péter önnön feleségének kivégzésére maga tulajdon testvérét bérlette gyilkosnak, nemes Török György pedig említett testvérének feleségét orozva megölte” – vont le Deák a végső következtetést. (Érvelésében különös figyelmet érdemel a „bizonyosságig” szó használata, a bíró ugyanis valamely bűncselekmény törvényi tényállási elemeit akkor állapítja meg, ha a vád tárgyává tett tényeket a „bizonyosság” erejével el tudja fogadni.) Deák tehát, tekintettel arra, hogy a vádlottak terhére rótt „szántszándékos” gyilkosságot, sőt több rendbeli rablást, verekedést és lopást is sikerült bizonyítani, a bűnösök hóhér pallosa általi halálra ítéletét indítványozta. Zala megye törvényszéke pontosan ilyen ítéletet hozott 1829. május 29-én, a királyi curia azonban a kötelező fellebbezés után öt-öt évnyi tömlőre mérsékelte a büntetést.⁵¹

Deák kristálytisza logikája és jellegzetes érvelése tetten érhető a kevésbé súlyos bűnügyek megítélése esetén, így pl. a megyei tilalom ellenére cifraszűrt viselő budafai kispallos, Tornóczy József ügyében készített ügyész véleményében is. A pandúrokkal összeszólalkozó Tornóczy tagadta, hogy a megyének jogában állna megtiltani a cifraszűr viselését, mert – mint mondta – „ha az uraknak szabad cifra zsinóros mentét viselni, szabad öneki is cifraszűrben járni”. „Megyénkben a cifraszűrök viselése legnagyobb, sőt talán egyedül való ágát teszi a köznép, de különösen a pásztorok ártalmas fényűzésének” – szögezte le Deák, hozzátéve, hogy a drága cifraszűrhez csak bűnös úton, vagy bűncselekménnyel szerzett pénzből juthatnak hozzá a szegényebbek, ezért e

⁵¹ ZML Büntetőperok 1826. Fasc. 39. No. 149. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyész iratai 18-126. p.

ruhadarab viselése a bűn forrása lehet. Tornyos állításával szemben Deák az alábbi érvekkel igazolta, hogy miért joga, sőt kötelessége a megyéknek a cifraszűrök viselését megtiltani.

„Hazánknak törvényei minden megyének hatalmat adnak arra, hogy az a maga kebelében kötelező végzéseket hozzon, csak azok sarkalatos nemesi szabadságainkkal ne ellenkezzenek. Jussa tehát, sőt kötelessége minden megyének az is, hogy intézeteinek teljesítésére ügyeljen, hozott végzéseinek szoros megtartását eszközölje, s azoknak megszegőit példás büntetésnek fenyítése alá vonja. A cifraszűrök viselésének eltiltása nem törvénytelen, mert senkinek sarkalatos nemesi jussait meg nem sérti. Nem féktelen önkényen épülnek törvényes jussaink, s az olyan negédes pajkosságot, mely polgári egyesülésünk célját, a közbátorságot ily súlyosan megzavarja, nemzeti szabadságaink közé számlálni nem lehet. Ha a katonai formaruhának és az egyházi öltözetnek egyedül megkülönböztetés tekintetéből tilalmazott közönséges viselése nemesi jussainknak sérelmére nincsen, miért ne lehetne a cifraszűrök viselésének eltiltása által a köznépnél és pásztoroknál elhatalmazott veszedelmes következtetésű fényűzést zabolázni, annyival is inkább, minthogy hazánknak több mint kilenc-tized része, és pedig a miénknél gazdagabb vidékei cifraszűrök nélkül mindedig ellehettek.”⁵² A Deák ügyészi véleménye nyomán indított büntetőper utóbb beigazolta, hogy ez esetben sem volt alaptalan a gyanú, Tornyos József ugyanis rablás, útonállás, sőt, gyilkosság révén jutott hozzá a cifraszűrhez.⁵³

Az 1820-as években gyakorta előfordult, hogy tűz ütött ki a zalai falvak gyúlékony anyagból – többnyire fából és szalmából – épített házai között. A könnyen égő épületek hamar a láng martalékává váltak, a károsultak pedig, tehetetlen dühükben bűnbakot kerestek. Így történt ez 1826 júliusában Rád községben is. Amikor kigyulladt egy takácsmester háza, az összecsoportosuló helybeliek a faluban kéregető koldust vélték gyújtogatónak. Szerencsétlent véresre verték, majd a tűzbe dobták. A koldus kilencszer vánszorgott ki a lángok közül, míg végül megkötözve vetették a tűzbe. A szörnyű önbíráskodás elkövetőit – tíz rádi férfit – Deák 1827. május 29-én elkészített ügyészi véleményének javaslatára büntető törvényszék elé állították. Deák álláspontja szerint érthető ugyan a köznépfélelme a gyújtogatóktól, és az ismeretlenekkel szembeni gyanú és harag is magyarázható a tűzvész által kiváltott indulatokkal, mindezek azonban legfeljebb enyhítik a rádiak tettének súlyát, magát a bűncselekményt nem teszi meg nem törtéنتté, és ezért büntetést érdemelnek. Büntetést annál is inkább, mivel az önbíráskodás által – mint Deák írja – meg vannak sértve „a polgári törvények, melyek minden bűnnek büntetést, de bírót is rendelnek, a bírók hatalmát önkényt nem ismerő törvényes korlátok közé szorítják, s nem engedik, hogy annak, kit a külső szín vétek gyanújával terhel, a felzúdult indulatú köznépfélelme legyen hirtelen ítélője, s egyszersmind meghallgatás és védelem nélkül igazságtalan büntetője, — pedig éppen ezen törvények sérthetetlen megtartásán épül a polgári társaságnak fő kincse, a személyi bátorság. Nehogy azért a büntetlenül maradt rossz példa vétkes követőkre találjon, [...] a vádlott rádiak büntetésre méltók, nemcsak azért, mert büntettek, holott arra hatalmuk nem volt, hanem legfőképpen azért, mert egy ártatlan nyomorult embert, kinek semmi vétkes bűne nem volt, vérengző kegyetlenséggel gyilkoltak meg.”⁵⁴ Deák itt tulajdonképpen a büntetőjog klasszikus alapelveit alkalmazta

⁵² ZML Büntetőperek 1829. Fasc. 20. No. 161. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 134-135. p.

⁵³ ZML Büntetőperek 1829. Fasc. 20. No. 161. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 135-136. p., Molnár András: Deák Ferenc és a budafai cifraszűrös útonálló. In: Vasi Szemle 1994. 4. sz. 533-543. p.

⁵⁴ ZML Büntetőperek 1828. Fasc. 13. No. 183. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 100-101. p. Idézett belőle Sándor Pál 1988. 17. p.

(nincs bűncselekmény törvény nélkül, illetve nincs büntetés törvény nélkül), kimondta az igazságszolgáltatás hatósági (állami) monopóliumának elvét, és hivatkozva arra, hogy a megölt személy nem védekezhetett, meg sem hallgatták, valójában a tisztességes eljárás hiányát kifogásolta.

Zala megye büntető törvényszéke 1829. február 3-án hirdetett ítéletet az önbíráskodó rádiak ügyében. A vádlottak közül nyolcat tömlőcbüntetésre ítélték. Elképzelhető, hogy a törvényszék ülésén jelenlévő Deák közreműködött az ítélet megfogalmazásában, mert annak indoklása hivatkozott a – Deák érvelésére később olyannyira jellemző – természetjogra is: „sem a természetes igazság, sem a polgári szerződéseket fenntartó, és azokat alapító törvények senkinek önmaga dolgában és ügyében a bírászkodást meg nem engednek”.⁵⁵

A felvilágosodás szellemiségében gyökerező rousseau-i természetjogot említette Deák az Inkey Ádám nagyrécsei táblabíró elleni panaszok ügyében 1827. szeptember 27-én kelt ügyészi véleményében is: „a vádbeli kitételek megbizonyosodása esetére a panaszokodóknak és a megsértett törvényeknek elégtételt szereztetni kíván a természetes igazság”.⁵⁶ Hasonló módon érvelt Deák 1825. augusztus 29-én, a Salamon Károly esküdt hivatali visszaéléseivel kapcsolatban készített ügyészi véleményében: „a tisztviselőknek feladott visszaéléseit s hivatalbéli kiszökéseit világosságra hozni, a békibizonyodottakat pedig keményen megbüntetni szoros kötelesség, melyet nemcsak a természetes igazság, hanem hazánk törvényei is parancsolnak.”

A megyei szolgálatait roppant becsületesen és példás tisztességgel ellátó Deák nagy jelentőséget tulajdonított a tisztségviselők feddhetetlenségének. A korrupció gyanújába keveredett Salamon Károly esküdt ügyében nem voltak ugyan egyértelmű bizonyítékai az illető vétkességére nézve, de éppen azért javasolta a per megindítását, hogy világosan kiderüljön: vajon bűnös vagy ártatlan-e az esküdt. „Bizonyosan maga a vádlott úr is – érvelt Deák –, ha magát ártatlannak érzi, óhajtani fogja az alkalmatosságot, mellyel az őtet terhelő gyanúból magát tökéletesen kitisztogathatja, s a vád által kétségbe hozott becsületét megigazíthatja.”⁵⁷

Hasonló erkölcsi tartással fogalmazta meg Deák 1825. december 26-án a hivatali visszaéléssel gyanúsított Ádám János pandúrhadnagy ügyében készített ügyészi véleményét. A vizsgálati iratokból bizonyítottan látta, hogy a megvesztegetett pandúrhadnagy tolvaj cigányokat engedett szabadon. Deák a vádlott bűnösségét mindezek után az alábbi módon indokolta: Már az is vétek lenne, ha a tolvajokat egy hivatalos nem viselő magánember engedte volna szabadon, mert „minden polgárnak kötelessége a közbátorságot tárgyaló törvények megszegőinek büntetését tehetsége szerint eszközölni”. Annál inkább megbocsáthatatlan tehát Ádám János tette, mivel neki hivatalos kötelessége is volt a gonosztevők megfogása és kinyomozása, „egy oly kötelesség, melynek szentül és pontosan leendő teljesítését esküvéssel ígérte. Ha tudatlanság, vagy vigyázatlanság okozta volna hibáját, menthető volna az, de hogy a legalacsonyabb indítók, a pénzzel lett megvesztegetés tántorította el őtet szoros kötelességének ösvényéről, azt elhallgatni nem lehet.” Ádám János azzal tetézte hivatali visszaéléseit, hogy a szélnek eresztett tolvajoknak még jó pénzért utlevelet is adott, ezért Deák, hivatkozva arra, hogy „a megszegett törvény a példa

⁵⁵ ZML Büntetőperek 1828. Fasc. 13. No. 183. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 101-102. p.

⁵⁶ ZML kgy. ir. 1828:190. Deák ügyészi véleménye. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 110. p.

⁵⁷ ZML Büntetőperek 1826. Fasc. 39. No. 152. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 55., 57. p.

miatt büntetést is kíván”, a pandúrhadnagy tiszti fenyítő perbe fogását javasolta.⁵⁸

Ugyanilyen per megindítását indítványozta Deák a hivatalos személyek (Kovács Vendel pandúrhadnagy és Forintos György szolgabíró) sértegetésével gyanúsított Nagy Antal és felesége ügyében 1825. december 15-én írott ügyészi véleményében is. Deák ekkor az alábbi módon érvelt a megyei tisztségviselők tekintélyének és tiszteletének megőrzése érdekében: „Mivel pedig a nem haszonkeresésből, hanem becsületért szolgáló tisztviselőknek hivatalos foglalatosságaikban lett megbántását úgy tekinti a nemes vármegye közönsége, mint önnön méltóságának sértését, az ilyen megbántásokat megbosszulni szoros kötelessége, mert ha egy-két ilyes tettek némán elnézetnek, a tisztviselőknek hivatalos tekintete, mely a jó rend és közcsendesség fenntartására elkerülhetetlenül szükséges, nem kevés csorbulást szenved a köznép előtt.”⁵⁹

Deák természetesen nem csak a terhelő vagy súlyosbító, hanem a mentő vagy enyhítő körülményeket is mérlegelte az ügyészi vélemények készítése során. Szinte klasszikus példája a körültekintő, több szempontot egyszerre érvényesítő mérlegelésnek Deák 1830. december 7-i ügyészi véleménye, mely a hivatali visszaéléssel gyanúsított Körmeny István esküdt ügyében készült. Az volt a vád az esküdt ellen, hogy egy lányt teherbe ejtő molnárlegény testi büntetésének elengedése fejében pénzt követelt és fogadott el az illetőtől. Deák egyfelől figyelembe vette, hogy „az efféle kiszökések hazánk törvényei, és más főbb rendelkezések által szorosan tilalmaztatnak”, ezért leszögezte, miszerint ilyen ürüggyel az adózók pénzét kizsarolni, „a bünt követő büntetés eránt tisztviselőnek önhasznára a vétkessel megalkudni, s ezáltal a vétket bosszuló igazság útját gátolva, magát a közbátorságot háborgatni nemcsak törvénytelen cselekedet, hanem valóban alávalóság, és fenyítékre, mégpedig tisztviselőben kétszeresen kemény fenyítékre méltó.” Mivel azonban idős korára, valamint a többéves közszolgálatára való tekintettel a vádlott némi méltányolást érdemel – ha kíméletet nem is, mert „a vétkest kímélni sohasem szabad” – ezért Deák elegendő büntetésnek vélte, hogy az esküdt fizesse vissza a kicsikart pénzeszeget, és nyilvánosan dorgálják meg a vármegye közgyűlésén, mert az utóbbi büntetés – tette hozzá – „olyan embernek, kit a becsületézés még egészen el nem hagyott, sok, keményebbnek látszó fenyítéknél érzékenyebb.”⁶⁰

Hasonló körültekintéssel mérlegelte a szándékos és gondatlan emberölés, valamint a halált okozó testi sértés eseteit általában véve is precízen megkülönböztető Deák az elkövetés körülményeit és következményeit a gyilkossággal vádolt Dormán György esetében is. 1825. július 11-én kelt ügyészi véleményében a tanúvallomások és az orvosi látlelet alapján bizonyítottan látta, hogy az áldozat nem közvetlenül a Dormán Györgytől kapott veréstől, és nem az esettől számított 15 napon belül, hanem hónapokkal később, orvosi segítség híján hunyt el, ezért figyelembe véve a tett és a halál között eltelt időt, valamint az oksági kapcsolatot, nem tartotta a vádlottat szántszándékos gyilkosnak. Deák azonban azt is hangsúlyozta, hogy Dormán György, mint kegyetlen verekedő, igenis vétkes, és annál inkább méltó a büntetésre, mert „egy nyomorult sérült embert tagolt meg ártatlanul, kinek a szükséges orvosi segítség megszerzésére elegendő módja nem lévén, abból halála következett.” Zala megye büntető törvényszéke respektálta Deák ügyészi álláspontját, és 1825. július 11-i ülésén

⁵⁸ ZML Büntetőperek 1826. Fasc. 38. No. 122. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 83. p.

⁵⁹ ZML Büntetőperek 1826. Fasc. 39. No. 162. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 76. p.

⁶⁰ ZML kgy. ir. 1831:1309. Deák ügyészi véleménye. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 164-165. p.

az addigi két hónap vizsgálati fogság beszámításával további két hónap tömlöbüntetésre, valamint 25 pálcaütésre ítélte Dormán Györgyöt.⁶¹

Deák ügyészi véleményeiben 22 alkalommal a gyanúsított felmentését indítványozta (és el is érte a megye közgyűlésén), legtöbb esetben különösebb indoklás vagy érvelés nélkül, egyszerűen a tanúvallomások vagy más bizonyítékok meggyőző voltára hivatkozva. (Így járt el Deák pl. a verekedéssel alaptalanul gyanúsított Mersics János uradalmi inspektor ügyében, 1825. augusztus 30-án készített ügyészi véleményében.)⁶²

Viszonylag egyszerű ügy volt a szentgyörgyvölgyi Gödör Pál megsebesítésével – testi sértéssel – gyanúsított, ugyancsak szentgyörgyvölgyi Gödör Gábor esete is. Deák Ferenc 1824. december 11-én kelt ügyészi véleménye szerint maga, a máskülönben is nyughatatlan és kötekedő természetű áldozat kezdeményezte a verekedést. Ő ütött először, a gyanúsított az ütést csupán egyszer vizsgozta, és nem bizonyítható, hogy fejszéjével készakarva akarta volna megsebesíteni Gödör Pált. Mivel pedig az orvosi igazolás szerint – érvelt Deák – „ezen csak egy sértésből álló, nem veszedelmes megsebesítés különös kegyetlenkedésnek sem tekintendő, csupán csak egyes nemesi jussnak megsértése tehát ezen cselekedet, melyet megbosszulni nem a nemes vármegyének kötelessége”, a sértett fél legfeljebb polgári perben követelhet magának elégtételt. Zala megye közgyűlése egyetértett az ügyészi véleménnyel, Gödör Gábor ellen nem indítottak eljárást, az „áldozat”, Gödör Pál részére pedig sérelmének polgári perben történő orvoslását ajánlották.⁶³

Deák gyakorlatában két esetben fordult elő, hogy ugyanabban az ügyben két alkalommal is ügyészi véleményt kértek tőle. A verekedéssel gyanúsított Sebestyén János és társai ügyében 1828. december 18-án megfogalmazott véleményében alapos gyanújának adott hangot, ám a bizonyítékok elégtelensége miatt kiegészítő vizsgálat elvégzését látta szükségesnek. Deák különösen a vétket megelőző és követő körülmények, az elkövető és az áldozat közötti korábbi viszony, valamint az elkövetők által az áldozatról tett későbbi kijelentések kiderítését tartotta elengedhetetlennek. Mindezeket már tudni kell a per megkezdése előtt – érvelt Deák – mert ha előre bizonyos, hogy a gyanúsítottat nem lehet elmarasztalni, akkor a büntetőper nemcsak a megyei házipénztárat terhelné haszontalanul és költségesen, hanem valóban törvénytelen is lenne a büntető eljárás.⁶⁴ Miután Zala megye közgyűlése elvégeztette a javasolt kiegészítő vizsgálatot, Deák második, 1831. február 16-án kelt ügyészi véleménye már elegendőnek ítélte a hiánypótlást, és megalapozottnak találta a vádat ahhoz, hogy Sebestyén János és társai, mint véres verekedők ellen büntetőpert indítványozzon.⁶⁵

A halált okozó veréssel gyanúsított Zsiray György kasznár ügyében Deák már az első, 1825. december 15-én fogalmazott ügyészi véleményében a vád elejtését javasolta, miután bizonyítottnak látta, hogy a kasznár nem verte meg kegyetlenül a később elhunyt áldozatot, csupán valamely vétkét akarván megbüntetni, vágatott rá kettőt-hármat egy összefont kötéllel. Deák szerint Zsiray

⁶¹ ZML Büntetőperek 1825. Fasc. 28. No. 22. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 52-53. p.

⁶² ZML kgy. ir. 1826:1093. Deák ügyészi véleménye. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 59-60. p.

⁶³ ZML kgy. ir. 1825:1955. Deák ügyészi véleménye. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 43-44. p.

⁶⁴ ZML Büntetőperek 1831. Fasc. 31. No. 128. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 140-141. p.

⁶⁵ ZML Büntetőperek 1831. Fasc. 31. No. 128. Deák ügyészi véleménye a per mellékletei között. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 182-183. p.

György az áldozat megbüntetésében „az illendő mértéken túl nem hágott”, annak halálát nem ez a verés, hanem az asszony gyengélkedő egészsége, és orvosolatlan betegsége okozta.⁶⁶ Mivel Zala megye közgyűlése nem találta bizonyítottnak a kasznár ártatlanságát, kiegészítő vizsgálatot rendelt el. Deák második ügyészi véleményében, 1827. május 31-én már arra hivatkozva kérhette az eljárás megszüntetését, hogy a vizsgálat során az áldozat férje maga ismer- te be felesége korábbi betegségét, így a bekövetkezett halálnak sokkal inkább ez, nem pedig a kasznár általi „csekély megveretés” lehetett az oka. A megye közgyűlése ezek után már valóban felmentette Zsiray Györgyöt a vád alól.⁶⁷

1824 szeptembere és 1831 januárja között Deák Ferenc, mint hivatalból kirendelt alügyész kilenc alkalommal a védő szerepét látta el a megye törvényszéke előtt indított büntetőperekben. Ezekben az ügyekben természetesen – az adott esettől függően – Deák is a vádlottak ártatlanságát, vagy a vád megalapozatlanságát, a bizonyítékok elégtelenségét, a tanúvallomások ellentmondásosságát igyekezett bizonyítani, ha pedig a vádlott bűnösségéhez kétség sem fért, legalább enyhítő körülményeket próbált keresni. A zárszegéssel vádolt köveskáli nemes közbirtokosok kivételével Deák valamennyi védenca nem nemes volt.

Legelső ismert ügyészi munkájában Deák védőként működött közre. Zala megye 1824. szeptember 6-i törvényszéke fogta perbe a nemesapáti fiút, Fehér Mihályt, valamint apját, azzal a váddal, hogy bottal fejbe vágta, illetve megverték egy béres gyereket, aki belehalt sérüléseibe. Deák a rendelkezésre álló tanúvallomásokból kiderítette, hogy a gyerekek összevesztek, az áldozat ütött először, Fehér Mihály csak azt viszonzta, „annak szerencsétlen következtetését előre nem láthatta, s gyermektársát meggyilkolni szándéka nem volt”. Deák rámutatott, hogy az orvosi vizsgálat során több ütésnyomot is találtak az áldozat fején. A láttelest tehát nem Fehér Mihály bűnösségét bizonyítja, hanem arra vall, hogy a „veszekedni szerető” áldozat mással is összeverekedhetett. Deák kizárta a szándékos elkövetést: „Ezen meggondolatlan vigyázatlanságból elkövetett ütésért csak azért sem vétkeztethető a raboskodó, mert ő csekély idő-kora, és így éretlensége miatt az olyan veszedelmes következtetés előre nem gyanítható, és így, ha mint hibázott, ifjúságának lehet inkább tulajdonítani, s ebből következő vigyázatlan meggondolatlanságának.”

Deák Fehér Mihály esetében a beszámítási képesség hiányát (az illető gyermekkorát) értékelte enyhítő körülményként, a büntetékiszabásnál pedig a fokozatosság elvét kívánta érvényesíteni, szemben a vádat képviselő ügyész, Mezriczky Péter álláspontjával, azzal tudniillik, hogy már az első hibájáért keményen meg kell büntetni a vádlottat, nehogy később többször is vétkezzen. Deák szerint éppen az első hibának szabnak csekélyebb büntetést a törvények, azért, mert ekkor még inkább feltételezhető az elcsábítás, mint a visszaeső bűnözőknél („gyakori gonosztevőknél”). Deák azért is ellenezte a keményebb büntetést, mert az által „ezen gyermek érzékenységét elvesztvén, a büntetést utóbb fel sem veszi, és így szabadon vétkezik”. Zala megye törvényszéke respektálta a védőügyész álláspontját, és ha teljes mértékben nem is értett vele egyet (nem mondta ki ártatlannak a vádlottakat), a vád megalapozatlansága miatt megszüntették a pert, a vádlottakat pedig szabadon bocsátották.⁶⁸

⁶⁶ ZML kgy. ir. 1826:1114. Deák ügyészi véleménye. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 77. p.

⁶⁷ ZML kgy. ir. 1828:134. Deák ügyészi véleménye. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 102. p.

⁶⁸ ZML Büntetőperek 1824. Fasc. 24. No. 37. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 27-28. p.

A következő ügyben, 1825. szeptember 14-én – egy halállal végződő kocsmai verekedés vádlottját védelmezve – azzal próbálta Deák a vádat gyengíteni, hogy felhívta a figyelmet a vádat alátámasztó bizonyítékok és tanúvallomások ellentmondásaira. Deák szerint az elkövető (Takács vagy Simon Péter) nem szándékosan okozta az áldozat halálát, mert a civakodást az áldozat kezdte, és a vádlott csupán sógora védelmében ragadott csákányt. A vádlott nem gyilkos, csak verekedésért lehet büntetni, és a büntetés mértékének kiszabásánál enyhítő körülményként veendő figyelembe a vádlott „részegsége, s eddigi józan és jámbor élete folyása”. A megye törvényszéke Deákkal ellentétben bűnösnek találta a vádlottat az áldozat halálában, ezért három és fél évi tömlöcbüntetésre ítélte.⁶⁹

1825 novemberében Deák a csavargásért elfogott és többrendbeli lopással vádolt Fülöp Jancsit védelmezte. Rámutatott, hogy a vádat egyetlen bizonyíték sem támasztja alá, ezért indítványozta a pusztá gyanú alapján megvádolt bojtarlegény szabadon bocsátását. A törvényszék Deák véleménye nyomán elejtette ugyan a lopás vádját, és szabadon bocsátotta Fülöp Jancsit, „útravalóul” azonban csavargásért 25 pálcaütést mértek rá.⁷⁰

1827 őszén a zalamindszenti közbirtokos megölésében való bűnrészességgel vádolt Németh Erzsébet és Peti Julianna ügyében rendelték ki Deákot védőügyésznek. Deák eredményesen bizonyította, hogy a vádlottakat csak alaptalan gyanú terheli, ezzel szemben igazolható, hogy a nők nem tudtak a gyilkosságról, sőt azzal egyet sem érthettek, mert a veszekedést hallván, egyikük a kisleányt küldte el segítséget hívni. Deák mindezek alapján, nemcsak a terhelő bizonyítékok hiányára való tekintettel, „hanem egyenesen bízós bizonyított ártatlanságok tekintetéből” a bűnpártolással vádolt nők felmentését javasolta. Zala megye büntető törvényszékének 1827. december 6-i ülése respektálta az ügyészi védelmet, a nőket szabadon bocsátotta, és csupán a valódi gyilkosok felett ítélkezett.⁷¹

Kevesebb sikerrel védelmezte Deák 1827. november 27-én Hottó Mártont és társait, akiket lótolvajlással és orgazdasággal vádoltak. Deák szerint ugyan közvetlen bizonyítékok nem, csupán a bűntársak hitelt nem érdemlő tanúvallomásai szóltak a vádlottak ellen, a megye törvényszéke mindazonáltal tömlöcbüntetésre ítélte őket.⁷²

1828. januárjának utolsó napjaiban Deák arra hivatkozva, hogy az olyan beismerés, amelyre nézve további bizonyíték nincs, enyhítő körülmény, Pakó Ferenc rablóbandáját védelmezte. Nem vonta kétségbe a vádlottak által bevallott vétkeket elkövetését, csupán arra hívta fel a figyelmet, hogy a vádlottak olyan vétkeiket vallották meg önként, melyekre nézve a vádlónak egyéb bizonyítékai a vallomásokon kívül nincsenek, mert a többi tanú vallomása tétovázó, inkább csak gyanúsításokat fogalmaz meg, de nem bizonyító erejű. Deák szerint méltánylást érdemel, és enyhítő körülményként kell figyelembe venni, hogy „nem tagadtak ott, ahol tagadásoknak büntetlenül eleresztés lett volna bizonyos következtetése, hanem inkább vétkeiket megvallván, a törvényes büntetésnek magukat önként alája vetették”, mindez pedig „csalhatatlan kezeségül szolgál bizonyos megjobbulásokról.” Deák kétségbe vont ugyan a vádlottak által be

⁶⁹ ZML Büntetőperek 1825. Fasc. 31. No. 83. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 72-73. p.

⁷⁰ ZML Büntetőperek 1825. Fasc. 31. No. 79. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 73-74. p.

⁷¹ ZML Büntetőperek 1827. Fasc. 5. No. 107. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 106-107. p.

⁷² ZML Büntetőperek 1827. Fasc. 6. No. 127. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 110-111. p.

nem vallott bűntények bizonyítottságát is, ám a megye törvényszéke nem méltányolta az enyhítő körülményeket. Pakó Ferkót és három társát 1828. február 3-án kötél általi halálra ítélték. A halálos ítéletet a kötelező fellebbezés után a királyi curia jó egy év múlva négy-négy évi tömlöcbüntetésre módosította.⁷³

Ugyancsak az enyhítő körülményekre próbált apellálni Deák, amikor 1828 szeptemberében a bigámiával vádolt Kámán János takácslegényt védelmezte. „Hazánk törvényei – kezdte Deák a védőiratot – midőn a vétkes büntetéséről szólnak, csak a szántszándékkal, tudva és akarva elkövetett bűnökre alkalmazhatók. Aki rablónak vélvén az ajtaján kopogató vendéget, hibás vélekedésből keresztüllövi azt, szántszándékos gyilkosnak nem mondathatik, habár ezer módja lett volna is magát a dolog valóságáról meggyőzni.” Ilyen módon, tudatlanságból, nem pedig szántszándékkal követte el tettét a vádlott. Első feleségétől, mint vándorló mesterlegény, külön élt, és másodsorra felesége halálhírét hallva nősült meg. Kámán János csak akkor követte volna el a törvényes büntetésre érdemes vétket, ha tudja, hogy első felesége életben van. A felperes ügyész azt igyekszik bizonyítani, hogy ezt tudhatta volna; Deák szerint azonban hibás a következtetés, amely azt feltételezi, hogy ha a vádlottnak lehetősége volt a tett elkövetésére, akkor azt el is követte. „Ha tehát Kámán Jánosnak sorsa, neveltetése, az egyházi és polgári törvényekben tökéletes járatlansága figyelembe vetetnek, senki sem fog kételkedni azon, hogy őtet nem a megátalkodott gonoszság, hanem a szorosabb vizsgálódásnak elmulasztásából eredett hiba és tudatlanság vezette vétkének elkövetésére.” Deák fellevelte a másodsorra eskető pap felelősségét is: a pap kötelessége lett volna a „tudatlant oktatni”, és a vádlott első feleségének haláláról a bizonyítékot véle beszereztetni, mert „amit egyszer a pap jóváhagy, azon a durva, tudatlan pór-sereg kételkedni sem mer”. Deák arra is rámutatott, hogy a vádlott megbánást tanúsított; amint megtudta, hogy első felesége életben van, meggyóna bűnét, otthagya második feleségét, és vissza akarta venni az elsőt, „nem folytatta tehát tudva a bűnt, melyet hibából kezdett el.”

Deák nem véletlenül hangsúlyozta a vádlott tudatlanságát. Az ugyanis, aki tudja, hogy házastársa életben van, újabb házasságot köt, halállal lett volna büntethető. Védencét az első fokon eljáró megyei törvényszék – figyelmen kívül hagyva Deák alapos és logikus érvelését – a szándékosság vagy a tudatlanság mérlegelése nélkül, a vonatkozó törvények szó szerinti alkalmazásával hóhér pallosa általi halálra ítélte 1829. január 30-án. Az ilyen esetekben szokásos kötelező fellebbezés után a királyi curia végül három évi tömlöcre mérsékelte Kámán János büntetését.⁷⁴

Deák utoljára 1831 januárjában, a zárszegéssel, illetve tiltott favágással vádolt köveskáli közbirtokosok ügyében látta el a védőügyész szerepét. Ekkor az erdők fenntartásáról rendelkező 1807:27. törvénycikk alapján kimutatta, hogy az erdők zár alá vételét (fakivágási tilalmát) az előre értesített tulajdonosok előtt, a helyszínen kell kihirdetni. „Ott ahol ez nem történt, ott, ahol a vármegyének zárt rendelő végzése köztudományúvá nem vált, és ezen hirdetés által a birtokosok közös erdejöknek további önkényes használásától a nemes vármegyének nevével el nem tiltottak, törvényes zár nincs, s az erdőt használó nem zárszegő, nem megvetője a nemes vármegye rendelkezésének, mely tudtára sem adatott, és így büntetésre sem érdemes.” Miután Deák a periratokkal hitelt érdemlően tudta bizonyítani, hogy a zárszegéssel vádolt közbirtokosok előtt nem

⁷³ ZML Büntetőperek 1827. Fasc. 6. No. 156. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 112-113. p.

⁷⁴ ZML Büntetőperek 1828. Fasc. 13. No. 182. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 126-128. p.

hirdették ki az erdő zár alá vételét, megdőlt a vád jogalapja és a megye törvényszéke 1831. január 28-án felmentette a köveskáli közbirtokosokat.⁷⁵

Időben ugyan nem a legutolsó, ám a legnagyobb, elvi jelentőségű az a védőirat, amelyet Deák 1830. május 10. után iktatott be Babits József rablógyilkos bandája büntetőperének jegyzőkönyvébe.⁷⁶ Míg Deák a büntársak védelmében az egyes bűntényeket felidézve, a tanúvallomások ellentmondásait boncolgatva keresett enyhítő körülményeket, és arra hivatkozott, hogy a vádlottak önként bevallották gáztetteiket, a vallomásában három rablógyilkosságot is beismerő Babits Józsi esetében merőben szokatlan, korát messze megelőző védelmet adott elő. Deák védőirata Európa haladó büntető jogtudományának színvonalán állt, tükröződött benne, hogy az ügyész ismeri a felvilágosult büntetőjogi mozgalmak humánus eszméit, így pl. az olasz Beccaria halálbüntetést ellenző elveit. Deák mély emberségről, fejlett szociális és morális érzékenységről tett tanúbizonyságot, amikor társadalomkritikai környezettanulmányának is beillő írásában rámutatott, hogy a büntettek okait legalább részben a társadalmi környezetben kell keresni, abban a környezetben, amely csaknem kényszerítő erővel taszítja a bűnözés útjára az önhibáján kívül műveletlen embert. Deák nem a Babits által elkövetett rablógyilkosságok súlyát igyekezett csökkenteni, nem a szándékos elkövetést vonta kétségbe, csupán arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyén mellett a közösség is felelőssé tehető a bűncselekményekért. Deák álláspontja szerint védencét környezete, végzetes szegénysége, szerencsétlen társadalmi körülményei kényszerítették bele a bűnözésbe, nem pedig az eredendő bűn tette gyilkossá.

Deák Babits tragikus életútjának felvázolásával szánalmat, együttérzést, megértést kívánt kelteni a bírákban, bevezetőjében is hangsúlyozva, hogy a „bíró nem vak eszköze a törvény szavainak, hanem érezve és gondolkodva, ítélő teljesítője azoknak”. Deák ekkor még nem általában véve ellenezte a halálbüntetést – láttuk, ő maga kért szigorú halálbüntetést a csecsemőgyilkos anyára – ám ezt a büntetésnemet csak abban az esetben tartotta elfogadhatónak, „ha a vétkes jobbíthatatlan”, ha életben maradása több kárt okozna a „közjónak”, mint amekkora veszteség halálával azt éri. Deák megértő mérlegelésre, és az egyéni körülményeket figyelembe vevő büntetés kiszabásra kérte a bírákat. Összhangban korának leghaladóbb büntetőjogi elveivel, nagy súlyt helyezett a javítás eszméjére, javíthatónak tartva azt, aki töredelmesen bevallotta és megbánta bűntettét. Deák azzal érvelt, hogy védence megbánást tanúsított, meggyőzően ígérte életmódja megváltoztatását, ennél fogva kíméletet érdemel, nem javíthatatlan, kapjon méltányosan súlyos büntetést, de ne ítéljék halálra.⁷⁷

Az 1829. szeptember 10-én indított, és mind Deák ügyészi praxisában, mind pedig Zala megye reformkori büntető törvénykezési gyakorlatában az egyik legjelentősebb (a vádlottak számát, valamint az általuk elkövetett számos bűncselekmény súlyosságát tekintve is legnagyobb) pert 1831. január 28-án zárta a megye törvényszéke. A bírák elismerték ugyan Deák védőiratának érdemeit, ám érveit nem méltányolták. Hangsúlyozva, hogy a Babits „részére beiktatott

⁷⁵ ZML Büntetőperek 1828. Fasc. 13. No. 198. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 180-182. p.

⁷⁶ Kónyi Manó a per jegyzőkönyvébe iktatott írásbeli védelmet védőbeszédként, ráadásul pontatlan — valójában csupán a büntetőper kezdetét jelölő — dátummal adta közre. (Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei. 1. köt. 1829-1847. Bp., 1882. 1-6. p., 2. bőv. kiad. Bp., 1903. 1. köt. 1-7. p.) Kónyi nyomán a későbbi szövegkiadások és feldolgozások is védőbeszédként és pontatlan dátummal emlegették.

⁷⁷ ZML Büntetőperek 1829. Fasc. 20. No. 173. Perjegyzőkönyv. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 157-160. p. A védőiratot elemezte: Ferenczi Zoltán 1. köt. 73. p., Wlassics Gyula, báró: Deák Ferenc. Bp., 1923. 14-15. p., Sándor Pál 1988. 18. p., Király Béla: Deák Ferenc. Bp., 1993. 27-29. p.

jeles védelem által bűneinek súlya semmit sem gyöngítettén”, Deák védencét elvetemült, „soha jobbulást nem ígérő, leggonoszabb gyilkos, útonálló és rabló”-nak minősítették, és kerékbetörés általi kínhalálra ítélték. A királyi tábla hóhérpallos, majd a hétszemélyes tábla kötél általi halálra változtatta a kötelezően fellebbezett ítéletet. Az uralkodó az idősebb – Deák szerint felbujtó, és Babits sorsáért is felelős – bűntársak eredetileg szintén halálos ítéletét tömlöcbüntetésre mérsékelte, Babits halálbüntetését azonban jóváhagyta. Deák védencét 1834. október 22-én akasztották fel Zalaegerszegen.⁷⁸

Deák Ferenc ügyészi tevékenységét összegezve megállapítható, hogy jogászi gondolkodása, valamint szakmai tudása ezekben az években kristályosodott ki, és már ekkor kialakult korát megelőző szemléletmódja. Azokban az esetekben, amikor az egykorú bírói jogalkalmazáshoz képest haladóbb, korszerűbb elvek és szemlélet alapján tett indítványt, javaslatait általában nem fogadta el a megyei törvényszék. Deák a kortársak ítélkezési gyakorlatához mérten minden ismert esetben lelkiismeretesen és méltányosan igyekezett eljárni, tekintet nélkül arra, hogy az adott ügyek szereplői — akár vádlottként, akár sértettként — nemesek vagy jobbágyok voltak. Míg büntetőjogászi tevékenysége közben elsősorban a nemesi társadalom belső konfliktusaiból, nemegyszer az elavult kishemesi életformából fakadó bűnügyekkel, továbbá a nem nemesek által elkövetett legsúlyosabb bűncselekményekkel foglalkozott, addig az úriszéki perek és úrbérrendezések során - a jobbágyokat pártfogoló ügyészként - főként a paraszti társadalom, valamint a földesurak között feszülő konfliktusokkal találkozott.

Ügyészi tevékenységének tapasztalatai döbbsenheték rá Deákot a törvény előtti egyenlőtlenség tarthatatlanságára, valamint a feudális igazságszolgáltatás egész mechanizmusának és szokásjogon alapuló ítélkezésének embertelenségére, elavultságára. Önként, csupán a „becsületért” vállalt munkája során a megoldatlan társadalmi problémák, valamint az ezekből fakadó tragikus emberi sorsok tömegével kellett szembesülnie. Az eközben szerzett tapasztalatok minden bizonnyal hozzájárultak ahhoz, hogy jobbágysorban élő embertársai iránt is felelősséget érző, és rajtuk a jog törvényes eszközeivel segíteni szándékozó, kiemelkedő jelentőségű reformpolitikussá érett ez a kivételes tehetséges fiatal ember.

RÖVIDÍTÉSEK

Deák Ferenc ügyészi iratai — Deák Ferenc ügyészi iratai 1824-1831. (Sajtó alá rend. Molnár András) Zalaegerszeg, 1995.

Ferenczi Zoltán — Ferenczi Zoltán: Deák élete. Bp. 1904. 1. köt.

Sándor Pál 1988. — Sándor Pál: Deák Ferenc politikai pályakezdeté Zala megyében (1824-1832). In: Nótárius 1988. 2-3. sz. 15-19. p.

VMÖM 17. köt. — Vörösmarty Mihály levelezése I. (Sajtó alá rend. Brisits Frigyes) (Vörösmarty Mihály Összes Művei 17. köt.) Bp., 1965.

ZML — Zala Megyei Levéltár

- Büntetőperek — Zala vármegye tiszti fenyítő- és büntetőperei (Causae magistratuales et criminales)

- kgy. ir. — Zala vármegye nemesi köz- és kisgyűléseinek iratai

⁷⁸ ZML Büntetőperek 1829. Fasc. 20. No. 173. Vö. Deák Ferenc ügyészi iratai 161. p.

DR. RÁKOSI TIBOR

A KÖRNYEZETVÉDELLEM SZABÁLYOZÁSÁNAK FŐBB VONALAI AZ EURÓPAI UNIÓBAN AZ EGYSÉGES EURÓPAI OKMÁNYTÓL AZ AMSZTERDAMI SZERZŐDÉSIG (1986-1997)

Bevezetés

Tanulmányomban az Európai Unió környezetvédelmi szabályozását tekintem át az Egységes Európai Okmánytól kezdődően az Amszterdami Szerződésig.

Ahogy az tanulmányom címéből is kitűnik – tekintettel a joganyag terjedelmes voltára – csak a szabályozás főbb vonalaira tértem ki. Ugyanakkor igyekeztem átfogóan bemutatni azt a fejlődést, ami az első környezeti tárgyú közösségi jogszabályok megszületésétől az Amszterdami Szerződésig nyomon követhető.

Hét fejezetben próbáltam átfogó áttekintést nyújtani az adott tárgykörrel. Foglalkozom a környezeti politikával és az első környezeti tárgyú jogszabályokkal, az Egységes Európai Okmány rendelkezéseivel, a Maastrichti Szerződés rendelkezései alapján a környezetvédelmi politikában végbement fejlődéssel, kitérek a környezetvédelmi akcióprogramokra, jelentőségükre, valamint az Amszterdami Szerződés módosító rendelkezéseire is.

Ezen kívül fontosnak tartottam külön foglalkozni az Európai Unió környezeti jogának intézményes kereteivel, valamint az Európai Unió környezeti jogforrásaival, és az Európai Bíróság által megfogalmazott alapelvekkel is.

I. KÖRNYEZETVÉDELMI POLITIKA ÉS AZ ELSŐ KÖRNYEZETVÉDELMI JOGSZABÁLYOK

I. 1. Környezet és környezeti politika

Ahhoz, hogy a környezeti politika jelentéstartalmával megismerkedjünk, először a környezet fogalmát kell definiálnunk, melyhez Krämer szolgáltat jó kiindulási alapot. Krämer szerint a környezet kiterjedésének meghatározásában *"a köz- és magánberuházások környezeti hatásainak értékeléséről szóló 85/337. sz. direktíva hatókörébe vont alábbi faktorokra kell figyelemmel lenni: emberek, állatvilág, növényvilág, talaj, víz, levegő, éghajlat, táj, a közöttük fennálló kölcsönhatások, anyagi értékek és kulturális örökség."*⁷⁹

Környezeti politika terminológia alatt az Európai (Gazdasági) Közösség keretében létrehozott környezeti politika értendő.

A környezetvédelem az Európai Gazdasági Közösség megalakulásának időszakában nem volt olyan horderejű probléma, így nem került a politika prioritásai közé sem nemzeti, sem nemzetközi szinten. A környezet állapotának rom-

⁷⁹ Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása, szerk. Bándi Gyula Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1999. (továbbiakban: Bándi Gyula) 86.o.

lását alapvetően helyi jelentőségű problémaként kezelték, annak nemzetközi dimenziója csak a hetvenes évektől vált nyilvánvalóvá.

Az 1970-es évek elejére a környezetvédelem gazdasági és politikai megítélésében jelentős változások következtek be. Az Európai Közösség gazdasági integrációja által előidézett fejlődés és a környezeti problémák egyre gyakoribb jelentkezése teremtette meg a szükségességét, hogy a politika figyelme a környezetvédelem felé forduljon. A gazdasági integráció a hetvenes évekre eljutott arra a szintre, amelyben a környezeti kérdésekben való közös cselekvés hiánya gátolja magának az integrációnak az előrehaladását. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Közösség környezeti integrációja a gazdasági integráció szükség-szerű velejárója, és a termékekre, az erőforrások használatára vonatkozó sza-bályok különbözősége a szabad kereskedelem gátját képezi.

I. 2. Az első környezetvédelmi jogszabályok

Az első környezetvédelmi közösségi jogszabály 1967-ben született. *„Ezek a jogszabályok – melyek a közösségi környezeti jog első termékeinek tekintendők - az eltérő tagállami szabályozás harmonizációja keretében a kereskedelem előtti akadályok elhárításának céljával szabályoztak.”*⁸⁰

Lényeges, hogy az Európai Közösség környezeti politikájának elindítása anélkül történt, hogy azt a Római Szerződés célul tűzte volna. *„A Közösség olyan területre terjesztette ki tevékenységét, amelyet a Szerződés eredetileg nem utalt a hatáskörébe.”*⁸¹

A Közösség környezeti hatáskörének megteremtését a Római Szerződés korlátainak áttörésével a tagállamok politikai megegyezése tette lehetővé. A Szerződés 2. cikkelye szerint a Közösség feladata a gazdasági tevékenységnek harmonikus fejlesztése, folyamatos és kiegyensúlyozott növekedés, az állampolgárok életszínvonalának gyorsított emelése. A Bizottság szerint *„a környezet védelme, mind garanciája, mind pedig előfeltétele a harmonikus gazdasági fejlődésnek a Közösség egészében. A környezet védelme és javítása ezért már a Közösség feladatai közé tartozik.”*⁸²

I. 3. Az első környezeti akcióprogram

1972-ben az ENSZ égisze alatt Stockholmban rendezték meg az „Emberi környezet” című konferenciát, és ugyanebben az évben jelent meg „A növekedés határai” című Római Klub-jelentés is. Ezen események hatására az Európai Közösség elhatározta egy közös környezetpolitika elindítását. Az Európai Bizottság 1971-ben kibocsátotta első közleményét, amelyet 1972 tavaszán az első környezetvédelmi akcióprogram elkészítése követett. E programot 1990-ig további 3 akcióprogram követte.⁸³

⁸⁰ Ilyen jogszabály az 1967-ben elfogadott, a veszélyes anyagok osztályozására, csomagolására, és megjelölésére vonatkozó nemzeti jogszabályok, rendelkezések és adminisztratív szabályok közelítéséről szóló 67/548. sz. direktíva, a 70/157. sz. direktíva a motoros járművek zajszintjére és kibocsátási rendszerére vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről. (Bándi Gyula: 23-24.o.)

⁸¹ Új célok megfogalmazása, az intézmények új hatáskörökkel való felruházása a Szerződés értelmében csak a Szerződés módosításával történhet a 236. Cikkely alapján. (Bándi Gyula: 70. o.)

⁸² Bándi Gyula: 71. o.

⁸³ Az Akcióprogramok annak ellenére, hogy nem bírnak a Szerződés vagy a formális jogszabályok kötőerejével, a közösségi integráció folyamatában minőségi változást jelentenek. Tulajdonképpen a Közösség extenzióját jelzik egy új politikai területre. (Bándi Gyula: 72. o.)

Az Európai Közösség Bizottsága már 1970-ben az Európai Közösség Tanácsához eljuttatott Memorandumában kijelentette, hogy szükség van egy közösségi környezeti akcióprogram kidolgozására, s e kezdeményezését egy évvel később is megismételte.⁸⁴

A Bizottság kommunikéje vitát váltott ki. A vita kérdése annak eldöntése volt, hogy a környezeti problémákat közösségi szinten, vagy a tagállamok kormányközi megállapodásaival és a nemzeti környezeti politikák összehangolásával kell-e megoldani. A környezeti politika közösségi szintre való telepítésétől való vonakodást elsősorban a központi irányítás, és a szuverenitás egy részéről való lemondás ellenzése indokolta. A közös politika támogatói viszont azzal érveltek, hogy közös politika nélkül az Európai Közösség gazdasági céljainak megvalósítása válik kétségessé. Ezt az álláspontot fogadták el a Tagállamok Állam- és Kormányfői is az 1972 októberében Párizsban megrendezett csúcskonferencián, amelynek nyilatkozata az Európai Közösség Környezeti Politikája kiindulópontjának tekinthető.

Az első Környezeti Akcióprogramot a Tanács és a Tagállamok kormányfői nyilatkozattal, a további akcióprogramokat pedig határozattal fogadták el.⁸⁵ A Tagállamok a dokumentumot (1973) gentlemen 's agreement-nek jelölték, amely jogilag ugyan nem kényszeríthető ki, a tagállamokat mégis kötelezi, azaz végre nem hajtásuk miatt nem indítható eljárás az Európai Közösség Bírósága előtt.

Az Akcióprogram jelentősége: a Közösség Intézményei és a Tagállamok ezáltal dokumentálják politikai álláspontjukat a közösségi szintű tevékenység szükségessége mellett.

1.4.A Római Szerződés jogalkotásra vonatkozó rendelkezései

Az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződés nem tartalmazott a környezeti politikára vonatkozó rendelkezéseket.⁸⁶ Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy közösségi jogszabályok csak a Római Szerződés kifejezetten jogalkotásra felhatalmazó cikkelyei alapján hozhatók meg, az adott cikkelyek által meghatározott tárgykörben és szigorú eljárási rend szerint. A Szerződés jogalkotásra felhatalmazó cikkelyei képezik a jogalkotás jogalapját, amelyekre a konkrét jogszabályoknak mindenkor hivatkozniuk kell.

Az első környezeti jogszabályok a kereskedelmi korlátok megszüntetését célzó jogharmonizációs program keretében születtek, jogalapként a Római Szerződés 100. Cikkelyét hívták fel.⁸⁷ Viszont a gazdasági tevékenységekhez szoro-

⁸⁴ Ebben hangsúlyozta, hogy a közösség és Tagállamai gazdasági és társadalmi feladatai között jelentős részt kell kapnia a természet és az emberi környezet romlása elleni küzdelemnek is. Kiemelte azt is, hogy a tagállamok környezeti intézkedéseinek igen komoly következményei lehetnek a közös piac működésére, és általában az európai gazdasági térség egységére. (Bándi Gyula: 26. o.)

⁸⁵ A nyilatkozat és a határozat nem szerepelnek a Római Szerződés által meghatározott jogforrások kimerítő katalógusában, következésképpen nem rendelkeznek az azokat jellemző jogi kötőerővel. A nyilatkozat és a határozat az ún. puha jog (soft law) kategóriájába tartozik. (Bándi Gyula: 28-29.o.)

⁸⁶ Ebből a szempontból kivétel csak az Európai Atomenergia Közösséget létrehozó szerződés, annyiban, hogy a radioaktív sugárzás elleni védekezés terén lehetővé tette közösségi norma megalkotását. (Bándi Gyula: 18.o.)

⁸⁷ E cikkely alapján Direktívák bocsáthatók ki a tagállamok joga, szabályozása vagy igazgatási aktusai által lefektetett azon rendelkezések egymáshoz való közelítésére, melyek közvetlen hatást gyakorolnak a közös piac létrehozására vagy működésére. (Bándi Gyula: 77.o.)

san nem kapcsolható a környezeti értékeket önmagukért megóvni szándékozó Európai Közösségi környezeti jogszabályok már nem alapozhatók a jogharmozónizációs vagy a Közösséget gazdasági jogalkotásra felhatalmazó cikkelyekre. A közösségi környezeti jogalkotás ezért a Római Szerződés 235. cikkelyéhez folyamodott jogalapért. A 235. cikkely a Közösséget céljainak megvalósításához szükséges jogalkotói hatáskörrel ruházza fel. A 235. cikkely alkalmazása különösen a nemzetközi környezetvédelmi egyezményekhez kapcsolódó közösségi jogszabályok esetében figyelhető meg, így pl. a Rajna kémiai szennyezésekkel szembeni védelméről, vagy a nagy távolságra eljutó, határokon áttérjedő levegőszennyezésről szóló egyezményben. Azonban ennél is gyakoribb volt a 100. Cikkely és a 235. Cikkely együttes felhívása a környezeti jogszabályok kettős jogalapjaként.⁸⁸

II. AZ EGYSÉGES EURÓPAI OKMÁNY

II. 1. Az Egységes Európai Okmány jelentősége

A környezeti politika fejlődésének kiemelkedő állomása az Egységes Európai Okmány 1986-ban történő elfogadása, amely a Római Szerződés első átfogó módosítása.

A Közösség környezeti politikája számára az Egységes Európai Okmány teremtette meg a legitimitációt azáltal, hogy a Római Szerződést kiegészítve, a közösség politikáiról szóló Harmadik Részbe illesztette a Környezetről szóló VII. címet. *„E speciális felhatalmazás szükségtelenné teszi a környezeti jogszabályok gazdasági célokhoz kötését, s ezáltal megnyitja az utat a környezeti értékek önmagukért való védelme előtt.”*⁸⁹

Az Egységes Európai Okmány e politika fejlesztése és irányainak meghatározása szempontjából két területen jelent alapvető változást. Egyrészt abban, hogy a Római Szerződés kiegészült a Környezeti Címmel, amely a Közösség Környezeti Politikáját alkotmányos rangra emeli. Az új Környezeti Cím Szerződésbe iktatása lehetővé teszi a környezeti jogszabályok szoros gazdasági kötöttségének oldódását, és nagyobb hangsúlyt kaphat a környezet értékeinek önmagáért való megóvása. Másrészt az Egységes Európai Okmány alapvető célja a közösség gazdasági és politikai integrációjának elmélyítése és felgyorsítása, egy ún. egységes belső piac létrehozása, amelyhez a közös piac működése előtti akadályok progresszív felszámolására van szükség. Ennek érdekében az Okmány a jogharmonizáció intenzívebbé tétele végett annak új módszereiről rendelkezik. Kiemeli, hogy a közösség Környezeti Politikájának tekintettel kell lennie a gazdasági határokkal már meg nem osztott Belső Piac új dimenzióira, s hozzá kell járulnia annak kialakításához és működésének elősegítéséhez.⁹⁰

II. 2. A környezeti politika céljai és alapelvei az Egységes Európai Okmány alapján

A 130r. cikkely 1-2. szakaszai a következőképpen rendelkeznek:

⁸⁸ Kettős Szerződésbeli jogalappal rendelkeznek, pl. az ivóvízként használt felszíni vizek, vagy a fürdővizek minőségére vonatkozó, továbbá az egyes köz- és magánberuházások környezetre gyakorolt hatásainak értékelésére vonatkozó direktívák. (Bándi Gyula: 82.o.)

⁸⁹ Bándi Gyula: 85. o.

⁹⁰ Bándi Gyula: 51. o.

1. A Közösség környezetre vonatkozó tevékenységének a következő célokkal kell rendelkeznie:

a környezet minőségének megóvása, védelme és javítása,

az emberi egészség védelméhez való hozzájárulás,

a természeti erőforrások megfontolt és racionális hasznosításának biztosítása.

2. A Közösség környezetre vonatkozó tevékenységének azokon az alapelveken kell nyugodnia, hogy megelőző tevékenységet kell folytatni; a környezeti károkat elsődlegesen a keletkezésnél kell helyreállítani; a szennyezőnek fizetnie kell. A környezetvédelmi követelményeknek a közösség más politikáinak összetevő részét kell képezniük.

A Környezeti Cím a Környezeti Akcióprogramokban felsorolt legfontosabb célokat és alapelveket erősíti meg. Kiemelkedő jelentőségű a környezet minőségének védelme, valamint a természeti erőforrások racionális hasznosítása céljainak a Szerződésbe kerülése.

Azonban láthatjuk, hogy a Közösség környezeti akcióprogramjaiban megfogalmazottakhoz képest újnak minősül az emberi egészség védelméhez való hozzájárulás célul tűzése.⁹¹

A környezeti követelmények más politikák összetevőjeként integrálásának alapelveként való megfogalmazása a környezeti politikát a közösség politikái között egyedülállóvá teszi.⁹²

II. 3. Környezeti politikai paraméterek

A 130r. cikkely 3. szakasza felsorolja azokat a paramétereket, amelyekre a Közösségnek tevékenysége előkészítésében tekintettel kell lennie:

„3. A környezetre vonatkozó aktusainak előkészítésében a Közösségnek figyelembe kell vennie:

az elérhető tudományos és technikai adatokat,

a Közösség különböző régióinak környezeti állapotát,

a tevékenység vagy annak elmaradása lehetséges hasznait és költségeit,

a Közösség egészének gazdasági és társadalmi fejlődését és régióinak ki-egyensúlyozott fejlődését.”⁹³

A különböző régiók eltérő földrajzi adottságainak és gazdasági fejlettségi szintjének figyelembevétele a helyi adottságokra tekintettel a környezeti eszközök differenciált alkalmazását teheti szükségessé. Az Egységes Európai Okmányok a Gazdasági és Társadalmi Összefogásról szóló rendelkezései szerint a Közösség regionális politikai célkitűzése a régiók közötti különbségek és a kedvezőtlen adottságú régiók elmaradottságának csökkentése, amelyet a környezeti politikának is figyelembe kell vennie.

⁹¹ A szennyező fizet alapelvek gyakorlati érvényesítését befolyásolja a Közösség regionális politikai célkitűzése, a kedvezőtlen gazdasági helyzetű régiók elmaradottságának csökkentése. (Bándi Gyula: 88. o.)

⁹² Bándi Gyula: 88. o.

⁹³ Bándi Gyula: 90. o.

II. 4. A környezeti tevékenység szintjének meghatározása

A 130. cikkely 4. szakasza a közösségi tevékenység szintjét az alábbiakban határozza meg:

4. A Közösség olyan mértékben folytat a környezetre vonatkozó tevékenységet, amennyiben az 1.§-ban hivatkozott célok jobban valósíthatók meg közösségi szinten, mint az egyes tagállamok szintjén.

E szakasz kiemelt hangsúlyt fektet a környezeti cselekvés szintjének körültekintő megválasztására, kritériumként a hatékonyságot jelölve meg. A 130r. cikkely 4. szakaszának második mondata pedig elsődlegesen a tagállamok kötelezettségévé teszi a környezeti eszközök végrehajtását és finanszírozását: *„Meghatározott Közösségi jellegű eszközök sérelme nélkül, egyéb eszközöket a tagállamoknak kell finanszírozniuk és végrehajtaniuk.”*

A végrehajtás módja a Közösségi norma nemzeti jogba való átültetése a tagállam döntésének megfelelő eszközökkel és eljárás szerint.

II. 5. Az Európai Közösség nemzetközi környezetvédelmi tevékenységére vonatkozó rendelkezések

A 130r. cikkely 5. szakasza a Közösség nemzetközi környezetvédelmi tevékenységére, a közösségen kívüli harmadik országokkal való együttműködésre, a Közösség környezeti kérdésekben gyakorolt külső hatáskörére vonatkozó szabályokat tartalmaz: *„5. Az őket megillető hatáskörön belül a Közösség és a tagállamok együttműködnek más országokkal és releváns nemzetközi szervezetekkel. A közösség együttműködésének módja a Közösség és az érintett felek közötti megállapodás tárgyát képezheti, amelyet a 228. cikkelyben foglaltak szerint kell megtárgyalni és megkötni.*

E § alkalmazása nem sértheti a tagállamoknak a nemzetközi szervezetekben való tárgyalásokra és nemzetközi egyezmények megkötésére irányuló hatáskörét.”⁹⁴

A Környezeti Cím 130s. cikkelye rendelkezik a Közösségnek a környezeti politikáival kapcsolatos hatásköri felhatalmazásáról, valamint a döntéshozatal módjáról: *„A Tanács a Bizottság javaslatára az Európai Parlamenttel és a Gazdasági és Szociális Bizottsággal való tanácskozást követően, egyhangú döntéssel határozza meg, hogy a Közösség milyen tevékenységet folytasson. A Tanács az e §-ban meghatározott feltételek mellett határozza meg azokat a tárgyköröket, amelyekre vonatkozó döntések minősített többséggel hozandók.”⁹⁵*

E cikkely a környezeti jogalkotáshoz a Tanács egyhangú döntéshozatalát követeli meg, amelyet a Parlamenttel és a Gazdasági és Szociális Bizottsággal való konzultációnak kell megelőznie.⁹⁶

II.6. A védelmi záradék az Egységes Európai Okmány alapján

⁹⁴ Bándi Gyula: 95. o.

⁹⁵ Bándi Gyula: 96. o.

⁹⁶ Az egységes Európai Okmány intézményi reformjai kapcsán ki kell emelni, hogy a Parlament környezeti kérdésekben gyakorolt konzultációs jogköre nem változott, véleménye továbbra sem köti a Tanácsot az annak megfelelő döntéshozatalra. (Bándi Gyula: 97. o.)

A 130t. cikkely elsősorban a tagállamok érdekeit szem előtt tartó védelmi záradékot tartalmaz, miszerint „a 130s. cikkely alapján közösen elfogadott védelmi szabályok nem akadályozzák meg, hogy bármely tagállam a jelen szerződéssel összeegyeztethető szigorúbb védelmi szabályokat tartson fenn, vagy vezessen be.”⁹⁷

E rendelkezés célja annak biztosítása, hogy a szigorú környezetvédelmi preferenciákkal rendelkező tagállamok ne kényszerüljenek magas szintű környezetvédelmük feladására a számukra alacsonyabb szintű képviselő közösségi jogszabály kötelező alkalmazása miatt. A védelmi klauzula alapján azonban kizárólag a Közösséginél szigorúbb tagállami norma megengedett, amely emellett megfelel a Római Szerződés rendelkezéseinek. Azonban a tagállami norma nem léphet túl a közösen elfogadott szabály tárgykörén vagy kiterjedésén, s nem jelenthet alulszabályozást sem.

II. 7. A környezeti jogharmonizáció felgyorsítása

Az Egységes Európai Okmány alapjául szolgáló Fehér Könyv a valódi közös piac kiteljesítése előtti akadályokat 3 kategóriába sorolta.

Az első kategóriába a határokon felállított vám és egyéb ellenőrzési formákat, mint fizikai akadályokat sorolta. A második kategóriába az egyes termékekre egészségügyi, biztonsági környezetvédelmi vagy fogyasztóvédelmi célokból alkotott, egymástól eltérő nemzeti szabályokat, mint technikai korlátokat. A harmadik kategóriába pedig a különböző fiskális szabályokat, így az indirekt adókat, mint pénzügyi akadályokat, amelyek gátolják a közös piac elengedhetetlen feltételeit képező szabad mozgásokat, az áruk, szolgáltatások, személyek és a tőke szabad áramlását.⁹⁸

Az Egységes Európai Okmány a Római Szerződés 100. Cikkelyét számos új rendelkezéssel egészítette ki. Az új 100a. cikkely 1. szakasza a jogalkotás módját változtatta meg:

*1. "...A Tanács a Bizottság javaslatára az Európai Parlamenttel együttműködve és a Gazdasági és Szociális Bizottsággal folytatott tanácskozást követően, minősített többséggel fogad el eszközöket a Tagállamok joga, szabályozása és igazgatási aktusai által lefektetett azon rendelkezések egymáshoz való közelítéséről, amelyek tárgya a belső piac létrehozása és működése.”*⁹⁹

Az új rendelkezés szerint a harmonizációs jogszabályok a korábbiaktól eltérően már minősített többséggel hozhatók meg, s a jogalkotási folyamatba az Európai Parlament az ún. együttműködési eljárásban biztosított második olvasattal bekapcsolódva fordíthatja egyhangúra a Tanács döntéshozatalát, amennyiben módosító javaslatát utóbbi figyelmen kívül hagyja. E cikkely bővíti a közösségi jogharmonizációs eszközök körét is. Míg korábban csak direktíva, ettől kezdve a tagállamok jogainak összehangolására rendelet is kibocsátható. Az új eljárási szabályok alkalmazása alól kivételt képeznek a pénzügyi, valamint a személyek szabad mozgására és az alkalmazott személyek jogaira és érdekeire vonatkozó rendelkezések, amelyek megalkotására továbbra is a 100. Cikkely irányadó.¹⁰⁰

⁹⁷ Bándi Gyula: 98. o.

⁹⁸ Bándi Gyula 101. o.

⁹⁹ Bándi Gyula 102. o.

¹⁰⁰ 100a. cikkely 2.§.

A 100a. cikkely 3. szakasza a környezetvédelem magas szintjét állítja zsinór-mértékül: „3. A Bizottság az 1.§-ban jelzett javaslataiban az egészségre, a biztonsággra, a környezetvédelemre és a fogyasztóvédelemre vonatkozóan a védelem magas szintjét veszi alapul.”

E rendelkezés azon tagállamok érdekeinek védelmében született, amelyek a felsorolt területeken a védelem magas színvonalát részesítik előnyben, s amelyek a harmonizációs döntéshozatal új módszere miatt a sajátjuknál alacsonyabb szintet képviselő közös norma kibocsátását vétójukkal már nem akadályozhatják meg.

Az új jogharmonizációs 100a. cikkely 4. szakasza felhatalmazza a tagállamokat arra, hogy a közösségi eszközök helyett belső szabályaikat alkalmazzák. Kifejezetten megjelöli a környezetvédelmet, mint a minősített többségi döntéstől való eltérésre feljogosító nemzeti érdeket.¹⁰¹ Az 5. szakasz pedig a jogharmonizációs eszközökben megjelenő védelmi záradékokról tartalmaz szabályozást: „5. A fent hivatkozott jogharmonizációs eszközöknek megfelelő esetben egy védelmi záradékot kell tartalmazniuk, felhatalmazva a tagállamokat, hogy a 36. Cikkelyben hivatkozott egy vagy több nem gazdasági okból átmeneti eszközöket alkalmazzanak, a Közösség ellenőrzési eljárásának alávetetten.”¹⁰²

E rendelkezés célja azon tagállamok alkalmazkodásának megkönnyítése, amelyekre a Belső Piac kiépítését célzó rendelkezések végrehajtása aránytalanul nagy terhet róna.

II. 8. A negyedik környezeti akcióprogram

A negyedik környezeti akcióprogramot a Tanács és a tagállamok kormányfői 1987-ben fogadták el határozatukkal. Jelentősége nagy, tekintve, hogy a Közösség környezeti politikájának új szakaszát indította el.

A negyedik akcióprogram érvényesnek ismeri el az első program által lefedett és a továbbiakban megerősített környezeti politikai célokat és alapelveket, amelyeket az Egységes Európai Okmány által bevezetett új Környezeti Cím rendelkezéseivel együtt a Program melléklete tartalmaz. Áttekinti a közösség politikai ágazatait a környezeti követelményeknek e politikák meghatározásába és végrehajtásába való integrálásának feladatainak kijelölése végett. Tárgyalja a környezeti politika gazdasági és foglalkoztatási aspektusait, a gazdasági eszközök környezetvédelmi célú alkalmazását, kiemeli a költség-haszonelemzést, a szennyező fizet alapelvét, valamint az állami támogatások, és a felelősség kérdéseit.¹⁰³

III. A KÖRNYEZETI POLITIKA TOVÁBBFEJLESZTÉSE A MAASTRICHTI SZERZŐDÉS RENDELKEZÉSEI ALAPJÁN

III.1. A fenntartható gazdasági fejlődés, mint az Európai Unió célja

Az Európai Uniót létrehozó Maastrichti Szerződés a gazdasági integráció továbbfejlesztése mellett az eddigieknél sokkal nagyobb horderejű progressziót

¹⁰¹ Következésképpen a Közösség a környezetvédelmi érdekeket, adott esetben minden korlátozástól mentes egységes Belső Piac kiépítése és működése, konkrétan a kereskedelem szabadságának érdekei elé helyezi. (Bándi Gyula : 105. o.)

¹⁰² Bándi Gyula: 107. o.

¹⁰³ E program hivatalos közzététele röviddel az egységes európai Okmány hatálybalépését követően történt, a két dokumentum kidolgozása gyakorlatilag párhuzamosan haladt.

céloz meg a Közösség politikai integrációs folyamataiban. Az Európai Unió létrehozásával jelentős változások következtek be a környezeti politika terén. A Maastrichti szerződés a kiegyensúlyozott és fenntartható gazdasági és társadalmi haladást a környezetvédelem feltételei között kívánja elősegíteni, általa a fenntartható fejlődés alapelvei már az Európai Unió hatáskörébe tartozó minden tevékenységre irányadó elvként nyert szabályozást.

A Maastrichti Szerződéssel módosított Római Szerződés 2. cikkelye a Közösség céljai közé emeli a környezetet respektáló fenntartható gazdasági fejlődést: *„A Közösség feladata, hogy a közös piac és a gazdasági és pénzügyi unió létrehozásával...a Közösség egészében elősegítse a gazdasági tevékenységek harmonikus és kiegyensúlyozott fejlődését, a fenntartható és inflációmentes növekedést – amely tekintettel van a környezetre – a gazdasági teljesítés magas fokú egymáshoz közelítését, a foglalkoztatás és a szociális védelem magas szintjét, az életszínvonal és az életminőség növelését, valamint a tagállamok közötti gazdasági és társadalmi összetartást és szolidaritást.*¹⁰⁴

A Maastrichti szerződés a környezetvédelmet az Európai Közösség gazdasági céljaival egyenrangú célként ismeri el azáltal, hogy a Közösség alkotmányának bevezető rendelkezései közé illeszti, egyben új irányokat ad az Európai Közösség környezeti politikája számára. A környezeti politika szempontjából is jelentőséggel bír az alapvető emberi jogok és szabadságjogok tiszteletben tartásáról szóló rendelkezése, s ezzel kapcsolatban a tagállamok közös alkotmányos hagyományaira, mint a Közösség jogának általános alapelveire való utalás.¹⁰⁵

III.2. A Környezeti Politika új céljai és alapelvei a Maastrichti Szerződés nyomán

A Maastrichti Szerződés módosította a Római Szerződés környezeti címét, az új környezeti cím: a Környezetről.

A 130r. cikkely 1. szakasza a környezeti politika céljai közé emeli a regionális vagy világméretű környezeti problémákkal foglalkozó nemzetközi szintű intézkedések elősegítését.

Az új 130r. cikkely 2. szakasza a védelem magas szintjét e politika általános alapvető szintjére emeli. Azonban a védelem magas szintjének célul tűzése mellett a Közösség különböző régióinak eltérő helyzetére is tekintettel kell lennie. A védelem magas szintje alapelveként alkalmazása nem eredményezhet aránytalanul súlyos terhet a gazdaságilag fejletlenebb régiókra, a Közösség Környezeti Politikájának biztosítania kell e területek felzárkózását a környezetvédelem magasabb szintjét képviselő régiókhoz.

Az új 130r. cikkely 2. szakasza rendelkezései közé emeli az elővigyázatosság alapelvét¹⁰⁶, amely a lehetséges káros környezeti hatásokat megelőző intézkedéseket akkor is megköveteli, ha a tevékenység és a károk bekövetkezése közötti okozati összefüggés teljes tudományos bizonyossággal nem állítható fel.

A 130r. cikkely 2. szakasza ugyanakkor azt is kimondja, hogy a környezeti követelményeket integrálni kell a közösség más politikáinak meghatározásába és végrehajtásába.

¹⁰⁴ Bándi Gyula: 111. o.

¹⁰⁵ Néhány tagállam alkotmánya polgárainak alapvető jogaként határozza meg az egészséges környezethez való jogot, s az állam céljaként a környezetvédelmet.

¹⁰⁶ Ezt az alapelvet az ENSZ 1992-es Riói Világkonferenciáján elfogadott Nyilatkozat, az "Agenda 21" fogalmazta meg. (Bándi Gyula: 114. o.)

III.3. A védelmi záradék a Maastrichti Szerződés változtatása nyomán

A 130r. cikkely 2. szakaszának második fordulata a Környezeti Címbe emelte a védelmi záradék eszközét. Kiterjeszti a Közösségi jogharmonizációs szabálytól való tagállami eltérés lehetőségét.

E cikkely a klauzula alkalmazását nem gazdasági jellegű környezeti okból teszi lehetővé, míg a Belső Piac kiépítésével kapcsolatos harmonizációs eszközökbe foglalt védelmi záradék az eltérés jogalapját a 36. Cikkelyben meghatározott érdekekre korlátozta.¹⁰⁷

III.4. A szubszidiaritás alapelvének általánossá tétele

A szubszidiaritás elve az Egységes Európai Okmány 130. r/4. cikkében jelent meg a hatályos Közösségi jogban explicit módon: *"A Bizottság a környezet területén olyan mértékig lesz tevékeny, amíg az (1) bekezdésben hivatkozott célokat jobban el lehet érni Közösségi szinten, mint az egyes tagállamok szintjén."*¹⁰⁸

A szubszidiaritás az Európai Uniót megalapító Maastrichti Szerződésben vált a Közösség egyik alapelvévé. A szerződés e szempontból releváns 3.b cikkelye többek között a következőket tartalmazza: *"Azokon a területeken, amelyek nem tartoznak kizárólagos hatáskörébe, a Közösség a szubszidiaritás elvének megfelelően csak akkor és olyan mértékben intézkedik, ha a javasolt tevékenység célkitűzéseit a tagországok által nem lehet kielégítően megvalósítani, és a javasolt tevékenység nagyságrendjénél vagy hatásainál fogva jobban megvalósítható a Közösség szintjén."*¹⁰⁹

A Maastrichti Szerződés tehát általánossá tette a szubszidiaritás alapelvét, amely a közösség tevékenységét csak akkor és olyan mértékben teszi lehetővé, amennyiben a tevékenység céljai nem érhetők el kielégítően a tagállamok által, és jobban érhetők el a Közösség által. Egyben pedig bővítette a Közösségi környezeti politika hatáskörét. A 130s. cikkely ugyanis kiterjesztette a közösségi cselekvést a földhasználati politika, a város- és vidéktervezés, valamint az energiapolitika kérdéseire.¹¹⁰

III.5. A Maastrichti Szerződés rendelkezései a környezeti akcióprogramokról

A Maastrichti Szerződés a Környezeti Címbe rendelkezik a közösség környezeti akcióprogramjairól. A 130s. cikkely 3. szakasza szerint a politikai cselekvés általános irányait, elsődleges céljait meghatározó dokumentumokat a jövőben már a jogszabályok megalkotására vonatkozó formában, és a Parlamenttel együtt döntve, az arra előírt eljárási rendben kell elfogadni. A jogszabályi formában elfogadott Akcióprogramok jogi kötőerővel bírnak, amelyek végrehajtására vonatkozó normák kibocsátására a 3.§ második fordulata kötelezi a Tanácsot.¹¹¹

¹⁰⁷ Ezen érdekek közül a környezetvédelem körébe az emberek, állatok, és a növények egészségének és életének védelme tartozik. (Bándi Gyula: 118. o.)

¹⁰⁸ Kindler József: A szubszidiaritás környezetgazdasági tartalma és gyakorlata (in. Gazdaság és környezet - útban az Európai Unió felé, szerk. Kerekes Sándor, MTA, Budapest, 1998.) 128.o. (továbbiakban: Kindler)

¹⁰⁹ Kindler: 128. o.

¹¹⁰ E kérdések a környezeti jogalkotás egyhangú döntéshozatali körében maradtak. (Bándi Gyula: 120. o.)

¹¹¹ Bándi Gyula: 122. o.

III.6. A Maastrichti Szerződés újítása a döntéshozatal terén

Lényeges újítás a környezeti jogalkotásra vonatkozó szabályok megváltoztatása. A 130s. cikkely 1. szakasza a korábban egyhangú szavazás helyett a minősített többségi döntést tette általánossá. Főszabályként tehát a Parlament eltérő véleménye esetén a Tanács már csak egyhangú döntéssel hozhatja meg az ezen eljárás alá tartozó környezetvédelmi normát. A tagállamok érdekeik védelmére a vétő eszközeivel már csak a Szerződésben kifejezetten meghatározott területeken élhetnek.

A 130s. cikkely 2.§-a korábban alkalmazott egyhangú döntéshozatal körébe utalja:

az elsősorban pénzügyi természetű rendelkezéseket,

a város- és vidéktervezésre, valamint a hulladékgazdálkodás és az általános jellegű eszközök kivételével a földhasználatra és a vízgazdálkodásra vonatkozó eszközöket,

azokat az eszközöket, amelyek jelentősen befolyásolják egy tagállamnak a különböző energiaforrások közötti választását és energiaellátásának általános szerkezetét.

Az e körbe tartozó környezetvédelmi kérdésekben a Parlament szerepe az előzetes konzultációra szorítkozik, ez a jogosítvány illeti meg a Gazdasági és Szociális Bizottságot is. A 130s. cikkely 3. szakasza a Maastrichti Szerződéssel bevezetett együttdöntési eljárás alkalmazását írja elő: *„Más területeken, az elérendő elsődleges célokat kijelölő általános akcióprogramokat a Tanács a 189b. cikkelyben meghatározottak szerint eljárva, a Gazdasági és Szociális Bizottsággal való tanácskozást követően fogadja el.”*¹¹²

A módosított Környezeti Cím a Közösségi hatáskörbe nem tartozó környezeti kérdésekben fenntartja a tagállamok cselekvési jogosítványait, a Közösségi Környezeti Politika végrehajtása és finanszírozása a tagállamok kötelezettsége.

A Közösségi jog végrehajtását mozdítja elő az EK Bíróságának a 171. Cikkely szerinti új jogosítványa, amely szerint a Bizottság javaslatára általánosságú bírságot, vagy pénzbüntetést szabhat ki a Bíróság ítéletét nem teljesítő tagállammal szemben. Azon tagállamok helyzetének megkönnyítése érdekében azonban, amelyekre aránytalanul nagy terhet róna a környezeti eszközök határidőn belüli végrehajtása, az új Környezeti Cím 130s. cikkely 5. szakasza további eltérésre és anyagi támogatásra ad lehetőséget:

„5. A szennyező fizet alapelveinek sérelme nélkül, ha az 1.§ rendelkezésein alapuló eszköz egy tagállam közhatóságai számára aránytalanul ítélt költségeket von maga után, a Tanács a szóban forgó eszközt elfogadó határozatában megfelelő rendelkezéseket fektet le az alábbi formában:

időleges eltérés, és/vagy

*pénzügyi támogatás a Kohéziós Alapból, amelyet a 130d. cikkely értelmében legkésőbb 1993. december 31-ig létre kell hozni.”*¹¹³

¹¹² Bándi Gyula: 123. o.

¹¹³ Bándi Gyula: 126-127. o.

A Közösség új Kohéziós Alapja a Közösség Regionális Politikája feladatainak végrehajtására rendelt Szerkezeti Alapokat egészíti ki.

Az új 130d. cikkely szerint a Kohéziós Alap létrehozásának célja a környezeti és a transeurópai hálózatok körébe tartozó közlekedési infrastrukturális beruházásokhoz való anyagi hozzájárulás.

IV. AZ ÖTÖDIK KÖRNYEZETI AKCIÓPROGRAM

IV.1. Az ötödik környezetvédelmi akcióprogram elfogadása

Az ötödik környezetvédelmi akcióprogramot a Tanács és a Tagállamok Kormányfői 1993 februárjában fogadták el. Az Akcióprogram utal az ENSZ által 1992 júniusában Rio de Janeiróban megrendezett Környezet és Fejlődés Konferencián elfogadott Nyilatkozatra, az „Agenda 21” (Feladatok a XXI. századra) programra.¹¹⁴ Az EK az elmúlt két évtizedben négy környezetvédelmi akcióprogramja eredményeképpen mintegy 200 jogszabályt alkotott. Ezek a levegő-, víz-, és talajszennyezésre, a hulladékgazdálkodásra, a termékszabványokra, a környezeti hatásvizsgálatokra, valamint a természetvédelemre terjedtek ki.¹¹⁵

Az ötödik környezeti akcióprogram modelljéül az 1988-ban kidolgozott holland nemzeti környezetpolitikai terv (Nationalé Environmental Policy Plan, NEPP) szolgált. Ezzel vette kezdetét egy szisztematikus stratégiai tervezés az Európai Unióban. Az ötödik környezetvédelmi akcióprogram kidolgozása során elsősorban azokra a tényezőkre és tevékenységekre helyezték a hangsúlyt, amelyek a természeti erőforrások kimerüléséhez vezetnek, vagy más módon károsítják a környezetet. Másodsorban változásokat igyekeztek eredményezni a környezetre káros trendekben és gyakorlatban. Harmadsorban a társadalom magatartási szokásainak megváltoztatására törekedtek, negyedsorban pedig megosztották a felelősséget a felmerülő kérdések és problémák megoldására alkalmazandó eszközkálla jelentős szélesítésével.

Az akcióprogram számos környezeti kérdéssel foglalkozik, úgymint éghajlatváltozás, savasodás és légszennyezés, a természeti erőforrások kimerülése és a biodiverzitás csökkenése, a vízkészletek fogyása és szennyezése, a városai környezet romlása, a tengerparti területek pusztulása és a hulladékok kezelése.¹¹⁶ A szubszidiaritás elvének megfelelően, azokat a különösen komoly ügyeket tartalmazza, amelyek a közösség egészét érintik és a környezet minőségére, illetve a környezeti feltételekre a közösség majdnem minden régiójában lényeges hatása van.

A szubszidiaritás elvét szem előtt tartva az alábbi tevékenységi területek kapnak elsőbbséget:

fenntartható gazdálkodás a természeti erőforrásokkal: talaj, víz, természeti területek és tengerparti övezetek,

a hulladékok integrált szennyezés-megelőzése és ellenőrzése,

a nem megújuló energiatípusok fogyasztásának csökkentése,

¹¹⁴ Az Akcióprogram a Riói Konferencián kidolgozott fenntartható fejlődés alapelve nyomán kapta „A Fenntarthatóság Felé” címet.

¹¹⁵ Pomázi István: Az Európai Unió környezetpolitikája és a szabályozás tendenciái (in. Gazdaság és környezet - útban az Európai Unió felé, szerk. Kerekes Sándor, MTA, Budapest 1998. 25. o. (továbbiakban: Pomázi)

¹¹⁶ Pomázi: 29. o.

jobb közlekedési-szállítási irányítás,

egységes intézkedési csomagok az urbanizált térségek környezetminőségének javítása érdekében,

a közegészség és a biztonság javítása, különös hangsúlyt helyezve az ipari kockázati tényezők felmérésére és kezelésére, a nukleáris biztonságra és a sugárzások elleni védelemre.¹¹⁷

IV.2. Az ötödik környezetvédelmi akcióprogram megvalósításának és ellenőrzésének mechanizmusa

A Bizottság, kezdeményezési jogával élve a program hatékony megvalósítására és ellenőrzésére ad hoc párbeszéd-csoportokat hív össze. Így elsősorban a Konzultatív Fórumot – a vállalkozások, fogyasztók, szakszervezetek, szakmai és társadalmi szervezetek, a helyi és regionális önkormányzatok képviselőinek részvételével. Másodsorban a Megvalósítási Hálózatot, amely a Közösség intézkedéseinek gyakorlati megvalósításában érintett megfelelő nemzeti hatóságok és a Bizottság képviselőiből áll, és elsődleges céljai: az információ- és tapasztalatcsere, valamint a közös álláspontok gyakorlati szintű kialakítása, a Bizottság felügyelete alatt. Harmadsorban pedig a Környezetpolitikai Felülvizsgálati Csoportot a Bizottság és a tagállamok képviselőinek főigazgatói szintű részvételével, a kölcsönös megértés, valamint a környezetpolitikáról és az intézkedésekről szóló véleménycsere előmozdítása érdekében.

Egy új, e program kapcsán kiadott a környezet állapotáról szóló jelentés (Report on the State of the Environment) az elmúlt két évtizedben hozott intézkedések ellenére lassú romlást jelez a Közösség általános környezeti állapotában.

A Maastrichti Szerződés a fenntartható növekedés előmozdítását vezette be a környezetre vonatkozóan, leszögezve, hogy a környezetvédelmi követelményeknek integrálódniuk kell az Európai Unió egyéb politikáinak a meghatározásába és megvalósításába. Ugyanakkor, mint azt említettem jelentőséget tulajdonít a szubszidiaritás elvének is, továbbá kiemeli, miszerint az Európai Unió környezetpolitikájának nemzetközi szinten kell intézkedéseket elősegítenie.¹¹⁸

IV.3. A fenntartható fejlődés fogalma

A Környezet és Fejlődés Világbizottságának jelentése (Brundtland-jelentés) a fenntartható fejlődést az alábbiak szerint határozta meg: *„fejlődés, mely úgy elégíti ki a jelen nemzedékek igényeit, hogy az ne akadályozza a jövő nemzedékek képességét saját igényeik kielégítésében.”*¹¹⁹

A fenntartható fejlődés eléréséhez szükséges követelmények a következőkben foglalhatók össze:

mivel a nyersanyagkészletek végesek, az anyagoknak a feldolgozás, fogyasztás és felhasználás különböző szakaszaiban való áramlását úgy kell irányítani, hogy az elősegítse, vagy ösztönözze az optimális újrafelhasználást illetve hasznosítást, elkerülve a pazarlást, és megelőzve a természeti erőforráskészlet kimerülését,

az energia termelését és fogyasztását ésszerűsíteni kell, és

¹¹⁷ Pomázi: 29. o.

¹¹⁸ Pomázi: 26. o.

¹¹⁹ Pomázi: 27. o.

magának a társadalomnak a fogyasztási és magatartási szokásain is változtatni kell.

A fenntartható fejlődés alapelve a gazdasági fejlődés olyan mintáinak követését célozza, amelyek biztosítják, hogy a környezeti erőforrások a jövő fejlődése számára is rendelkezésre álljanak.

V. AZ AMSZTERDAMI SZERZŐDÉS MÓDOSÍTÓ RENDELKEZÉSEI

V.1. Az Amszterdami Szerződés elfogadásával a környezetvédelmi politikában bekövetkezett változások

Az Európai Unióról szóló Maastrichti Szerződést és az Európai Közösség Szerződéseit is módosító Amszterdami Szerződést a tagállamok 1997. október 2. napján írták alá. Az Amszterdami Szerződés nyomán a Közösség Környezeti Politikájának szerepe, és a fenntartható fejlődés alapelveinek jelentősége erősödött.

Az Amszterdami Szerződés kiemeli, miszerint az Unió célja a gazdasági és társadalmi haladás előmozdítása a fenntartható fejlődés alapelveinek figyelembevételével, ugyanakkor módosította a Római Szerződés 2. cikkelyét is, amely szerint az Európai Közösség célja – többek között – a gazdasági tevékenységek harmonikus, kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődésének előmozdítása, valamint a környezet magas szintű védelme és minőségének javítása.¹²⁰

A környezetvédelem magas szintjének és a környezetminőség javításának a közösség céljai közé emelése pedig a Közösségi Környezeti Politika jelentőségének további növekedését jelzi.

A 100a. cikkely új 3. szakasza szerint: *„A Bizottság az 1.§-ban jelzett javaslatában¹²¹ az egészségre, a biztonságra, a környezetvédelemre, és a fogyasztóvédelemre vonatkozóan a védelem magas szintjét veszi alapul, különös tekintettel bármilyen új tudományos tényen alapuló fejlődésre. Saját hatáskörükben az Európai Parlament és a Tanács szintén törekszik e cél elérésére.”*

A jogszabály már nem csupán a bizottság, hanem a Tanács és a Parlament kötelezettségévé is teszi a védelem magas szintjének célul tűzését.

V.2. Az integráció alapelveinek általánosság tétele

Az Amszterdami Szerződés az integráció alapelveit a Környezeti Fejezetből át-emelte a Közösség céljainak eléréséhez szükséges politikákat és tevékenységeket felsoroló 3. cikkely rendelkezései közé.

Az új 3c. cikkely szerint: *„A környezetvédelmi követelményeket integrálni kell a Közösség 3. cikkelyben megjelölt politikái és tevékenységei meghatározásába és végrehajtásába, különösen a fenntartható fejlődés előmozdítása céljából.”*

Tehát egyrészt kiemeli a Környezeti Politika központi szerepét a közösség többi politikái között jobban kifejezve más politikáknak a környezetre gyakorolt hatását, másrészt a fenntartható fejlődés céljával összekapcsolt alapelv meg-

¹²⁰ Bándi Gyula: 129. o.

¹²¹ ti. a Belső Piac kiépítését vagy funkcionálását célzó tagállami normák közelítésére irányuló aktusok tervezetében

követeli, hogy a környezetvédelmi szempontokat minden gazdasági és más politika sajátjaként vegye figyelembe.

V.3. Változások a döntéshozatal és a tagállami eltérés lehetősége terén

Az Amszterdami Szerződés egyszerűsítette a Környezeti Fejezet alapján kibocsátott aktusok döntéshozatali rendszerét. Módosította a 130s. cikkely 1. szakaszát, megszüntette az együttműködési eljárást a környezeti jogalkotásban, főszabállyá téve a 189b. cikkelyben szabályozott együttdöntési eljárást, amelyben a Parlamentnek végső soron vétőjoga van. Ugyanakkor mind a 130s. cikkely 1. szakaszában, mind pedig a 2. és 3. szakaszaiban szabályozott tárgykörökben és döntéshozatali rendben alkotott aktusok esetében a Tanács a Gazdasági és Szociális Bizottságon felül köteles konzultálni a Maastrichti Szerződéssel létrehozott Régiók Bizottságával is.

Az Amszterdami Szerződés újraszabályozta a közösen elfogadott szabálytól való tagállami eltérés lehetőségét. A módosított 100a. cikkely 4. szakasza és az új 5. szakasz értelmében a tagállamok akár – a Tanács, akár a Bizottság által elfogadott harmonizációs eszközöktől – mind a már meglévő jogszabályaik alkalmazásával, mind pedig a közös norma elfogadását követően megalkotott új jogszabályokkal eltérhetnek. A Bizottságot azonban az eltérő norma megküldésével tájékoztatniuk kell. Az új tagállami szabályozás bevezetésének további feltétele: az annak alapjául szolgáló, a környezettel, vagy a munkahelyi környezettel kapcsolatos, az adott tagállamban speciális problémának a közösségi harmonizációs norma elfogadását követően kell felmerülnie, s új tudományos bizonyítékon kell alapulnia. Az új 5. szakasz alapján pedig a tagállamnak bizonyítania kell, hogy az általa hivatkozott tudományos bizonyíték új, s hogy azt a közösségi norma elfogadásakor a bizottság (valamint a Tanács és a Parlament) nem vette figyelembe.¹²²

Az Amszterdami Szerződéssel bevezetett új 6. szakasz a bizottság számára 6 hónapos határidőt biztosít az eltérő tagállami norma jóváhagyására vagy elutasítására. Ha a Bizottság a rendelkezésre álló 6 hónapos időtartam alatt nem dönt, a tagállami norma jóváhagyottnak tekintendő. A határidő további hat hónappal történő meghosszabbítására pedig akkor van lehetőség, ha azt az ügy bonyolultsága indokolja, feltéve, hogy az emberi egészség veszélyeztetése nem áll fenn. A meghosszabbításról a bizottság értesíti az érintett Tagállamot.¹²³

V.4. A szubszidiaritás alapelve az Amszterdami Szerződésben

Az Amszterdami Szerződés változatlanul hagyta a szubszidiaritás alapelvének a megfogalmazását. A Szerződéshez csatolt, a szubszidiaritás és az arányosság alapelveiről szóló Jegyzőkönyv hangsúlyozza, a Szerződés általános rendelkezéseinek, céljainak tiszteletben tartását, valamint az Európai Bíróság által kimunkált, a Közösségi jog és a nemzeti jog viszonyaira vonatkozó alapelvek érvényességét. Az Amszterdami Szerződés mellékletét képező dokumentum főbb rendelkezéseit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. A Közösség minden intézménye, minden tevékenységénél az arányosság elvének megfelelően és a szubszidiaritás elvét figyelembe véve cselekszik.

2. A két elv alkalmazása során továbbra is hangsúlyosan megőrzendő marad az *aquis communautaire*, az intézményi egyensúly és a Szerződés a maga tel-

¹²² Bándi Gyula: 135. o.

¹²³ Bándi Gyula: 137. o.

jességében. Az Európai Bíróságnak az Unió és a tagállamok jogának kapcsolatára vonatkozó rendelkezéseit, elveit a vizsgált elvek nem befolyásolják.¹²⁴

Az Amszterdami Szerződés jelentősége a Közösségi Környezeti Politika fejlesztése szempontjából elsősorban tehát a már elért eredmények megerősítése, valamint a közösségi eszközök tartalmi kérdéseinek és alkalmazásuk módjának tisztázása.

VI. AZ EURÓPAI UNIÓ KÖRNYEZETI JOGÁNAK INTÉZMÉNYES KERETEI

VI.1. Az EK intézményi felépítésének és jogának megkülönböztető jegyei

Az Európai Uniónak a második és harmadik pillérhez, a közös kül- és biztonságpolitikához, valamint a belügyi és igazságszolgáltatási együttműködéshez¹²⁵ kapcsolódó speciális környezetvédelmi feladatai nem hoztak létre a Közösségtől elkülöníthető környezeti politikát, sem a környezeti vagy más politikai területek működtetésére elkülönített intézményrendszert.

Az Unió környezeti politikájának és jogának intézményes keretei alatt tehát az Európai Közösség intézményrendszere értendő.¹²⁶

VI.2. Az Európai Közösség Parlamentje

A Maastrichti Szerződés a környezeti Cím módosításával általánossá tette az együttműködési eljárást az e körbe tartozó jogszabályok megalkotása terén, az általa bevezetett együttdöntési eljárás pedig tovább erősítette a Parlament jogalkotói jogosítványait. A 189b. cikkely szerinti együttdöntési eljárás szabályai alá tartozó aktusok esetében a Tanács már nem dönthet a Parlament véleményének figyelmen kívül hagyásával.¹²⁷

Az Európai Parlament - a környezetvédelem szószólója - a Közösségben kezdetől fogva szorgalmazta a Közösség környezeti politikájának a Római Szerződésbe foglalását, az Európai Környezetvédelmi Alap létrehozását, egy Európai Környezeti Felügyelőség felállítását, az Európai Környezeti Hivatal széles hatáskörének biztosítását, az Európai Közösség Bizottsága szervezeti megerősítését a környezeti politika hatékonyabb végrehajtásának elősegítésére. A Parlament a Közösségi Környezeti Akcióprogramjairól hozott határozataiban szorgalmazta környezeti követelmények más ágazatokban, így különösen az agrárpolitikában való figyelembevételét.¹²⁸

A Parlament környezeti tevékenységének zöme az 1973-ban felállított Környezeti Bizottságban zajlik. A Környezeti, Közegészségügyi és Fogyasztóvédelmi

¹²⁴ Kindler: 129. o.

¹²⁵ utóbbi az Amszterdami Szerződés módosítását követően a büntetőügyekben való rendőri és bírói együttműködés elnevezés alatt

¹²⁶ Bándi Gyula: 141. o.

¹²⁷ Az együttdöntési eljárás azonban a Maastrichti módosításokkal csak a 100a. cikkely alá tartozó Belső Piacot érintő jogharmonizációs aktusokra terjedt ki. A Parlamenti vétó az Amszterdami Szerződés hatálybalépését követően vált általánossá a környezeti Cím alá tartozó jogszabályok megalkotása körében, felváltva az együttműködési eljárást. (Bándi Gyula: 156. o.)

¹²⁸ Bándi Gyula: 157. o.

Bizottság munkájának zömét a környezeti ágazatba tartozó feladatok teszik ki.¹²⁹

VI.3. Az Európai Közösség Bizottságának szerepe a jogalkotásban

A Közösségi jogalkotás folyamatában a Tanács és a Parlament mellett a Bizottságnak is lényeges szerepe van.

A Római Szerződés 155. Cikkelyének (3) bekezdése szerint a Bizottságnak „saját döntéshozatali joga van, és részt vesz a Tanács és az európai Parlament által elfogadott eszközök formálásában”.

A Bizottság jogszabály-kezdeményezési joga kizárólagos. A Bizottsági javaslat mellőzése lényeges eljárási szabálysértés, amely az aktusnak az Európai Bíróság általi megsemmisítését vonhatja maga után.¹³⁰

Az európai közösségi környezeti jog tagállamok általi nem kellő végrehajtása miatt indított eljárásoknak jelentős szerepük volt a környezeti politika és jog fejlesztésében, lehetőséget adva a Bíróságnak a közösség környezeti kompetenciájának megerősítésében.¹³¹

VI.4. Az Európai Közösség Bírósága

Az Európai Közösség Bírósága kizárólagos hatáskörrel rendelkezik a környezeti joggal kapcsolatban felmerült bármely vitás kérdés eldöntésében. Kiemelkedő szerepet tölt be a közösségi jog fejlesztésében, ítéleteivel hatást gyakorol a Közösség politikáinak formálására is. Következésképpen támogatta azt a nézetet, hogy a közösségnek jogi kompetenciával kell rendelkeznie a környezeti politika terén is, függetlenül attól, hogy a Római Szerződés erre felhatalmazást nem biztosított.¹³² Az Európai Bíróság az első környezeti tárgyú ítéleteiben a

¹²⁹ A Parlament jogalkotásban való részvétele során, amely valamennyi környezeti tárgyú aktus esetében valamilyen formában biztosított, a tervezet a Környezeti bizottság elé kerül. A bizottság a tervezetekről javaslatait tartalmazó jelentést készít, megfogalmazza továbbá a jelentéseket készít, és határozati javaslatokat fogalmaz meg. A környezeti bizottság a közösség ez irányú tevékenységével kapcsolatos ún. meghallgatásokat tart, amely szintén a környezeti követelmények erőteljesebb integrációját eredményezi. (Bándi Gyula: 158. o.)

¹²⁹ A tagállamokkal szembeni keresetindítás a Bizottság diszkrecionális joga. Az európai Bíróság előtti eljárást azonban egy, a Bizottság és az érintett tagállam között folytatott eljárás előzi meg. A Bizottság formális értesítésben közli a tagállammal a szabályszegés tényét, amelyre a tagállam válaszolni köteles. Ezt követően a Bizottság érvelésével ellátott véleményét megküldi a tagállamnak, határidőt szabva a szabályszegés kiküszöbölésére. Amennyiben a tagállam ennek nem tesz eleget, a Bizottság az ügyet az európai Bíróság elé viheti. Az esetek többségében azonban erre nem kerül sor, a tagállamok a bizottság véleményének eleget téve megszüntetik a Közösségi jogot sértő állapotot. (Bándi Gyula: 175. o.)

¹³⁰ A tagállamokkal szembeni keresetindítás a Bizottság diszkrecionális joga. Az Európai Bíróság előtti eljárást azonban egy, a Bizottság és az érintett tagállam között folytatott eljárás előzi meg. A Bizottság formális értesítésben közli a tagállammal a szabályszegés tényét, amelyre a tagállam válaszolni köteles. Ezt követően a Bizottság érvelésével ellátott véleményét megküldi a tagállamnak, határidőt szabva a szabályszegés kiküszöbölésére. Amennyiben a tagállam ennek nem tesz eleget, a Bizottság az ügyet az európai Bíróság elé viheti. Az esetek többségében azonban erre nem kerül sor, a tagállamok a bizottság véleményének eleget téve megszüntetik a Közösségi jogot sértő állapotot. (Bándi Gyula: 175. o.)

¹³¹ Bándi Gyula: 175. o.

¹³² Bándi Gyula: 181. o.

tagállamok által végre nem hajtott konkrét környezeti aktusok kibocsátásának jogszerűsége mellett érvelt. A Bíróság állást foglalt amellett, hogy a direktívák a Közösségnek a szabad kereskedelem előtti technikai korlátok kiküszöbölésére irányuló Általános Programja, és a Közösség első környezeti Akcióprogramja keretében születtek, így a Római Szerződés 100. Cikkelye jogszerűen hívható fel a környezetvédelmi jogalkotás alapjául.¹³³

A Bíróság elismerte a környezetvédelmet, mint a Közösség egyik politikáját, kijelentve, hogy a direktívák célja a Szerződés által lefektetett célkitűzések elérése szélesebb közösségi szabályok eszközével.¹³⁴ Sőt a bennfoglalt hatáskör¹³⁵ elvének alkalmazásával a környezetvédelmet a Közösség céljaként fogadta el. Ezenkívül megerősítette a Parlament környezeti jogalkotásban játszott szerepét, ugyanis azokban az esetekben, amelyekben egy konkrét jogszabály több cikkelye is alapítható, azt kell választani, amelyben a Parlament nagyobb súllyal vesz részt a jogalkotásban. A környezeti politikai integráció hajtóerejeként pedig hozzájárult a Közösség környezeti hatáskörének elismeréséhez, a környezeti tárgyú jogszabályok megalkotásához, ezzel a közösségi környezeti politika és jogalkotás fejlesztéséhez.¹³⁶

VI.5. A Gazdasági és Szociális Bizottság és a Régiók Bizottsága

A Maastrichti Szerződéssel létrehozott Régiók Bizottsága a Gazdasági és Szociális Bizottsággal azonos létszámú és státuszú szerv, a Közösség általános érdekeit képviselő független testület, amely a Római Szerződésben meghatározott esetekben a Tanáccsal konzultálva véleményezi a Bizottság tervezeteit. Véleménye kikérésének elmaradása az aktus Bíróság általi megsemmisítését vonja maga után, éppen ezért a közösségi környezeti jogszabályok elfogadásánál minden esetben követelmény a Gazdasági és Szociális Bizottsággal folytatott előzetes tanácskozás. Kiemelendő, hogy a Regionális Bizottság tevékenységében is súlyponti szerepet tölt be a környezetvédelem, amely a regionális fejlesztési politika fontos eszköze.

Az Amszterdami Szerződés értelmében a Környezeti Cím alapján alkotott jogszabályok elfogadásakor a Régiók Bizottsága véleményének kikérése a Gazdasági és Szociális Bizottsághoz hasonlóan kötelezi a közösségi jogalkotót.¹³⁷

VI.6. Az Európai Környezeti Hivatal

Az Európai Környezeti Hivatalt a Tanács 1990-ben hozta létre a környezeti információgyűjtés és szolgáltatás fejlesztése céljával. A Hivatal a Bizottságtól független, jogi személyiséggel rendelkező önálló szerv. Székhelye Koppenhá-

¹³³ A kereskedelem előtti technikai akadályok elhárítására irányuló jogharmonizációs program részeként kiadott környezetvédelmi tárgyú direktívák (pl. 73/404. Sz. direktíva a környezetszennyezés csökkentése érdekében a biológiai úton le nem bontható mosószerek korlátozásáról) végre nem hajtása miatt Olaszországgal szemben indított 91/79 és 92/79. sz. ügyekben Olaszország azzal érvelt, hogy a Direktívák tárgya a Közösség kompetenciájának határmezsgyéjén helyezkedik el, vagyis burkoltan vitatta a direktívák jogszerűségét.

¹³⁴ Bándi Gyula: 184. o.

¹³⁵ A bennfoglalt hatáskör elve szerint egy adott hatáskörben benne foglaltatnak mindazon további hatáskörök is, amelyekre az eredeti hatáskör gyakorlásához ésszerűen szükség van. Következésképpen a Római Szerződés 2. Cikkelyében a környezetvédelmet a Közösség céljaként fogadta el. (184) megfogalmazott célok és a 3. Cikkelyben felsorolt feladatok igazolják a közösség környezeti politikai hatáskörét. (Bándi Gyula: 73. o.)

¹³⁶ Bándi Gyula: 186. o.

¹³⁷ Bándi Gyula: 188. o.

ga, működését 1993-ban kezdte meg.¹³⁸ Elsődleges feladata a Közösség és a Tagállamok objektív információkkal való ellátása, amely lehetővé teszi a szükséges környezetvédelmi intézkedések megtételét, biztosítva a lakosság megfelelő tájékoztatását a környezet állapotáról. A tagállamokkal együttműködve koordinálja az európai megfigyelő és információs hálózatot. Minden tagállamban háromféle, különböző feladatokat ellátó szerv képezi a hálózat elemeit. A hálózat alapegységei a tagállamokban már működő környezeti információs hálózat intézményei. Az ún. Nemzeti központok koordinálják a tagállamban összegyűjtött információ szolgáltatását a Hivatalnak és a hálózat más szerveinek, valamint továbbítják a Hivaltól érkező információt.

Az ún. Témaközpontok pedig a Hivatallal szerződéses kapcsolatban együttműködnek speciális témákkal kapcsolatos feladatok ellátásában.¹³⁹

A Hivatal feladatait az alábbiakban összegezhetjük:

a Közösség és a tagállamok objektív információval való ellátása, amely a meg-alapozott és hatékony környezeti politikák kialakításához és végrehajtásához szükséges,

az összegyűjtött információ nyilvántartása, összehasonlítása és értékelése,

a Közösség környezetének állapotáról, érzékenységéről és a környezetre gyakorolt káros hatásokról szakértői jelentések készítése,

meghatározza a környezeti adatok egységes értékelési kritériumait, hogy azokat minden tagállamban azonosan alkalmazzák,

biztosítja, hogy a környezeti adatok európai szinten összehasonlíthatóak legyenek,

környezeti előrejelzési módszerek fejlesztésének és alkalmazásának ösztönzése,

elősegíti a megelőzést, valamint a környezetben keletkezett károk helyreállítását,

összegyűjtött információ széles körű terjesztése,

végül pedig a Hivatal kiemelkedő szerepet tölt be a szabályozási folyamatban, az elfogadott és végrehajtott eszközökről nyújtott információval elősegíti a további döntéshozatali folyamat hatékonyságának növelését.

VII. Az EURÓPAI UNIÓ KÖRNYEZETI JOGFORRÁSAINAK SAJÁTOS SÁGAI ÉS AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG ÁLTAL MEGFOGALMAZOTT ALAPELVEK

VII.1. Az Európai Unió környezeti jogforrásainak sajátosságai

VII.1.1. A környezeti jogforrásokról általában

¹³⁸ Addig, mint a Közösség Bizottsága XI. Környezeti, Fogyasztóvédelmi és Nukleáris Biztonsági Főigazgatóságának Környezeti Hivatal Munkacsoportja funkcionált. (Bándi Gyula: 189. o.)

¹³⁹ Bándi Gyula: 191. o.

A környezeti jog mára az Európai Közösség jogának tekintélyes ágává fejlődött. Az 1967-ben elfogadott első környezeti tárgyú direktíva óta több mint 200 környezeti jogszabály született Közösségi szinten, a Római Szerződés kibővült a Környezeti Címmel, és a Közösség számos nemzetközi környezeti szerződés részesévé vált.

A közösségi jog forrásai hagyományosan alapvetően két nagy csoportra oszthatók, aszerint, hogy erre hatáskörrel felruházott hatalom által alkotott azaz törvénybe iktatott írott jog-e, vagy más módon keletkezett, pl. szokásjogi, íratlan norma, amely jogi kötőerejét általában a bírói elismerés által nyeri, és mint ilyen, "bíró alkotta jog". Az elsődleges közösségi jogforrások, vagyis az alapító szerződések, és az azokat módosító és kiegészítő Szerződések környezeti rendelkezései teremtik meg a Közösség környezeti politikai hatáskörét és jogalkotó hatalmát. A Környezeti Címen kívül más szerződési cikkelyek is tartalmaznak környezeti rendelkezéseket. A Maastrichti Szerződés Preambulumának 7. Fordulata a gazdasági és társadalmi fejlődést - többek között - a környezetvédelemmel összefüggésben kívánja elérni; a B. cikkelye a kiegyensúlyozott és fenntartható társadalmi és gazdasági haladást tűzi az Unió céljául; az F. cikkely az alapvető emberi jogok tiszteletben tartásával közvetlen környezetvédelmi célokat is szolgál. A Maastrichti Szerződéssel módosított Római Szerződés 2. Cikkelye a Közösség céljai között tartalmazza a környezetet respektáló fenntartható gazdasági fejlődés elősegítését, a kibővített 3. Cikkely a környezeti politikán kívül más, a környezetvédelmet is érintő új politikákat és cselekvési területeket rendel a Közösség céljainak elérése szolgálatába, többek között pl. a magas szintű egészségvédelemhez való hozzájárulást, a fogyasztóvédelem fejlesztését, vagy az energiapolitikát.¹⁴⁰

Ezen túlmenően a környezeti jogalkotás eredményének lehet tekinteni az egyes környezeti szabványokat, amelyek jogszabályi formában jelennek meg, vagy a munkahelyi környezetben jelentkező, a veszélyes anyagok, a levegőszennyezés vagy a zajártalom káros hatásainak kiküszöbölését célzó rendelkezéseket is, amelyeket a Közösség szociális politikája részeként elfogadott direktívák testesítenek meg.

A másodlagos jogforrások közül a környezeti politika körében kivételes a rendeleti forma alkalmazása. Rendeleti formát igényelnek a Közösségi méretekben létesített igazgatási rendszerek, közös hálózatok létesítése, így pl. az ökológiai címke használatáról, a kémiai anyagok által okozott veszélyhelyzet értékeléséről stb.

VII. 1. 2. A környezeti jogforrások sajátosságairól

A közösségi környezeti jogszabályok szerkezete követi a Közösség más politikai területein elfogadott jogforrások belső tagolását. A környezeti jogforrások esetében azonban kiemelkedő jelentősége van a jogszabályok preambulumának, és a tagállamokat a közös szabályozástól való eltérésre felhatalmazó speciális záradékoknak. A közösségi jogszabályok preambuluma általában utal azokra a körülményekre, amelyek a jogszabály megalkotására vezettek. Meghatározza az adott normával elérni kívánt célt, amely jellege következtében a jogszabály indokolásának tekinthető. Ezen kívül a közösségi környezeti jogszabályok preambulumai megjelölik a jogalkotás jogalapját is. A jogalap megjelölésének egyik funkciója a Közösség cselekvési felhatalmazása, másrésztől jogalkotói hatáskörének igazolása, vagyis annak garantálása, hogy a Közösség és az intézmények nem lépik túl a Szerződésben megszabott kor-

¹⁴⁰ Bándi Gyula: 203-204. o.

látokat, azaz nem csorbítják a tagállamok szuverenitását, az intézmények hatásköreit, és az állampolgárok jogait.

A környezeti jogszabályok egy része lehetőséget biztosít a tagállamok számára, hogy a jogszabályban foglaltaktól eltérjen. E rendelkezést a Maastrichti Szerződés emelte a Környezeti Címbe.¹⁴¹

Már az Egységes Európai Okmány lehetőséget biztosított a tagállamok számára, hogy a minősített többségi döntéssel elfogadott jogharmonizációs rendelkezésektől eltérhessenek. Ezzel azonban csak szűk körben élhettek, a 36. Cikkelyben meghatározott nem gazdasági okokból, amelyek között az emberek, állatok, növények életének és egészségének védelme lehetővé teszi egyes környezetvédelmi érdekek érvényesítését is. A Maastrichti Szerződés módosító rendelkezései¹⁴² kapcsán az új 130r. cikkely 2. bekezdésének második fordulata lehetővé teszi, hogy a Környezeti Cím alapján megalkotott harmonizációs eszközökben foglalt védelmi záradék alapján a tagállamok, nem gazdasági jellegű környezeti okból átmeneti intézkedéseket tegyenek, a közösségi jogszabály előzetes kontrolljának biztosításával.¹⁴³

A védelmi záradékok alkalmazásában fontos elem a tagállamok által alkalmazott eltérések közösségi ellenőrzés alá vonása, amely biztosítja azoknak a közösségi joggal való összhangját és időleges jellegét.

VII.2. Az Európai Bíróság által megfogalmazott alapelvek

Az EK környezeti jogának fontos részét képezik az Európai Bíróság esetjogában kikristályosodott alapelvek, amelyeknek egy része a tagállamok joga által is elismert általános jogi elv, más részük a Közösségeket alapító Szerződésekben is fellelhető, harmadik csoportjuk pedig a közösség és a tagállamok jogának viszonyára vonatkozó, sajátosan közösségi jogi alapelv.

Az általános alapelvek közül a környezeti jog szempontjából kiemelendő az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelme, amelynek részeként határozható meg a tiszta és egészséges környezethez való jog.¹⁴⁴ A közösségi jogban is fellelhető ennek biztosítékai, pl. az életminőség fokozott növelése, mint közösségi cél, az egészség-, a környezet-, és a fogyasztóvédelem magas szintjének, mint a közösségi jogszabályok kiinduló alapjának megkövetelése, a környezeti hatásvizsgálatokkal kapcsolatos döntéshozatali folyamatban való konzultáció lehetősége, valamint az állampolgárok által a közösségi jogból származó jogaik érvényesítése érdekében igénybe vehető bírói út, továbbá a Bizottság által érvényesített panaszbeadvány lehetőség.

E körbe sorolandó a Maastrichti szerződéssel biztosított, az állampolgári panaszbeadványok Parlamenti Ombudsmannhoz benyújtásának lehetősége is.¹⁴⁵

¹⁴¹ A közösségi jogszabályok már a környezeti politika szerződésbe emelését megelőzően is tartalmaztak védelmi záradékot, felhatalmazva a tagállamokat arra, hogy a közösségi szabályoktól időlegesen eltérjenek. (Bándi Gyula: 231. o.)

¹⁴² A Maastrichti Szerződés módosító rendelkezéseit követően a 130s. cikkely 1. Bekezdése alapján a környezeti jogszabályokat a Tanács minősített többségi döntéssel fogadhatja el, amely szabályok a döntést ellenző tagállamokat is kötelezik. Egyes környezeti eszközök meglehetősen magas költségekkel járnak. Alkalmazásuk megkönnyítése céljából vezette be a Maastrichti Szerződés a Kohéziós Alapból nyújtható anyagi támogatás, és az elfogadott jogszabály rendelkezésétől való eltérés lehetőségét. (Bándi Gyula: 232-233.o.)

¹⁴³ Bándi Gyula: 232. o.

¹⁴⁴ Bándi Gyula: 205. o.

¹⁴⁵ Bándi Gyula: 206. o.

A közösségi jog általános alapelvei közé tartozik a meghallgatás joga, amely szerint a közhatóság döntésével érintett személynek lehetőséget kell adni álláspontjának kifejtésére.¹⁴⁶

Az arányosság alapelve szerint a közhatóságok csak olyan mértékben róhatnak kötelezettségeket az állampolgárokra, amelyek a közérdek szempontjából feltétlenül szükségesek az adott intézkedés céljának eléréséhez. A Maastrichti Szerződés az arányosság alapelvét a Közösség alapokmányába emelte a szubszidiaritás alapelvét megfogalmazó 3b. cikkely utolsó fordulataként:

„A Közösség semmilyen tevékenysége nem lépheti át e Szerződés céljának eléréséhez szükséges mértéket.”¹⁴⁷ Az Amszterdami Szerződéshez csatolt 6. számú Jegyzőkönyv pedig hangsúlyozza, hogy a Közösség minden intézményének figyelembe kell vennie az arányosság alapelvét, a közösségi jogszabályok indokolásában pedig az arányosság alapelvével való összhangot igazolni kell.

A Bíróság által elismert további általános jogi alapelvek, úgymint a jogbiztonság, az állami felelősség, a diszkrimináció tilalma, szintén érvényesülnek a közösségi környezeti jogban is.

KITEKINTÉS

Kezdetben az Európai Közösség környezeti politikája és tevékenysége főként a különösen súlyos problémák megoldására irányult a Közösségen belül. Később világosan felismerték, hogy a környezetszennyezés nem áll meg az országhatároknál, így szükségessé vált a harmadik országokkal való együttműködés erősítése is. Az 1990 júniusában Dublinban elfogadott Környezetvédelmi Nyilatkozatban az Európai Tanács hangsúlyozta az Európai Közösség és a tagállamok különleges felelősségét a szélesedő nemzetközi szinten, kijelentve: *„A közösségnek erkölcsi, gazdasági és politikai súlyát hatékonyabban kell latba vetnie, hogy támogassa a globális problémák megoldására irányuló nemzetközi erőfeszítéseket és elősegítse a fenntartható fejlődést és a globális közös javak tiszteletét.”¹⁴⁸*

Az 1990 óta eltelt mintegy csaknem 12 év alatt – ahogyan azt áttekintettem – az Európai Unió számos intézkedést tett a fent említett célok megvalósítása érdekében, hol kevésbé sikeresen, hol eredményesebben. A környezetvédelmi politika szerepe – úgy gondolom – a jövőben – az elért eredmények ellenére – még hangsúlyosabb szerepet kell hogy kapjon, és fog is kapni az Európai Unió politikái között.

Irodalomjegyzék

Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása szerk. Bándi Gyula Környezetvédelmi Kiskönyvtár 8.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1999.

Pomázi István: Az Európai Unió környezetpolitikája és a szabályozás tendenciái (in. Gazdaság és környezet - útban az Európai Unió felé, szerk. Kerekes Sándor, MTA, Budapest, 1998.)

¹⁴⁶ A meghallgatás jogának alapelve a Közösségi környezeti jogban elsősorban a behatárolások környezeti hatásvizsgálati eljárásában érvényesül (Bándi Gyula: 206. o.)

¹⁴⁷ Bándi Gyula: 209. o.

¹⁴⁸ Pomázi: 27. o.

Kindler József - Czéh Tibor - Baranyi Árpád - Gáspár Ákos: A szubszidiaritás környezetgazdasági tartalma és gyakorlata (in. Gazdaság és környezet - útban az Európai Unió felé, szerk. Kerekes Sándor, MTA, Budapest, 1998.)

Az európai integráció alapszerződéseinek szerk. Dr. Fazekas Judit Budapest, 2000. KJK KERSZÖV

Bánda Gyula: Környezetvédelmi kézikönyv Budapest, 2000. KJK KERSZÖV

Bánda Gyula: Környezetjog Budapest, 2000. Osiris

A SVÁJCI ÜGYÉSZI SZERVEZETRŐL¹⁴⁹

Mint ismeretes Svájc szövetségi állam, amely a szövetségre, a kantonokra és a községekre, közösségekre tagolódik.

A kantonok hatáskörébe azon feladatok tartoznak, amelyek nem esnek a szövetségi ügyek körébe. Svájc 1942. óta rendelkezik egységes büntető törvénykönyvvel, ám büntető perrendtartásból 29 létezik, a különböző szövetségi és kantoni büntetőeljárásoknak megfelelően.

A parlamentet a 4,6 millió választásra jogosult állampolgár választja. A parlament két kamarás, a 200 tagú Szövetségi Gyűlésből és a 46 fős Kantonok Tanácsából áll. A parlament választja a kormányt, amelynek megnevezése Szövetségi Tanács és 7 fő alkotja.

Választójog

Az aktív és passzív választójog 18 éves korától illeti meg az állampolgárt.

Szavazati jog

Az Alkotmány minden módosításánál és a nemzetközi szervezetekbe belépésnél kötelezően érvényesül a népszavazás.

Törvénykezdeményezési jog

Az állampolgárok kezdeményezhetnek az Alkotmány általuk kívánt módosításáról népszavazást, amely kezdeményezéshez 18 hónap alatt 100.000 szavazásra jogosult aláírásának összegyűjtése szükséges.

Referendum jog

A népnek joga van arra, hogy utólagosan véleményt formáljon a parlament döntéséről. Szövetségi törvények, szövetségi határozatok, határozatlan időre szóló államszerződések esnek ebbe a körbe, amikor is a népszavazáshoz 50.000 állampolgár akarata szükséges.

A büntető perrendtartások eltérő rendszerei:

I. számú vizsgálóbírói modell

A vizsgálatot független vizsgálóbíró vezeti. A vizsgálóbíró alá rendelt a bűnügyi rendszert, így a nyomozás és a vizsgálat megkülönböztetése hiányzik. A vizsgálóbíró rendeli el a vizsgálatot. A rendőrség tevékenysége a vizsgálóbíró utasításaitól függő. Az ügyészség, amely a vizsgálóbírónak nem adhat utasítást a nyomozás során csupán csak ügyfél. A vizsgálat lezárását követően az ügyészség emel vádat és képviseli az ügyet a bíróság előtt. Ez a modell jelenleg 6 kantonban él.

¹⁴⁹ *Megjegyzés: a tanulmány a Münchenben megrendezett, „Az ügyészség Európában” című nemzetközi konferencián elhangzott előadások alapján készült.

*Lásd még ügyészek lapja 2000/5. szám

II. számú vizsgálóbírói modell

13 kanton használja ezt a modellt. A nyomozás során a vizsgálóbíró és az ügyészség jár el. Az előző modellhez képest különbség, hogy a vizsgálóbíró nem független az ügyészségtől, hanem különböző mértékben annak utasításához kötött. A rendőrség teljesíti a nyomozást. Az eljárásba az ügy jellegétől függően a vizsgálóbíró korábban vagy később kapcsolódik be. A vizsgálóbíró és az ügyészség kapcsolata kantononként eltérő. Vannak olyan kantonok, ahol a vizsgálóbíró hatáskörébe tartozik az eljárás megszüntetése és a bíróság előtti vádemelés, s vannak olyan kantonok, ahol a vizsgálóbírót csak vizsgálati jogosítványok és az eljárás megszüntetésének joga illeti meg. A kantonok többségében a vádemelés és a vádképviselést kizárólag az ügyészség feladata.

I. számú ügyészi modell

Ez a modell francia eredetű, s jellemzője két részre osztottsága. A vizsgálóbíró bekapcsolódása előtt a nyomozást a rendőrség az ügyészség vezetésével végzi. Ezt követően az ügyész ad megbízást a független vizsgálóbírónak a vizsgálat teljesítésére. Ez a rendszer a szövetségi büntetőeljárásra és még 5 kanton eljárására jellemző. Amikor a vizsgálóbíró a vizsgálatot lezárja, az aktát az ügyészségnek küldi meg, amely a vádemelésről vagy a megszüntetésről dönt.

II. számú ügyészi modell

Tipikussága, hogy nincs vizsgálóbíró. Az ügyészség vezeti a vizsgálatot, emel vádat és képviseli azt a bíróság előtt. Szokásos, hogy vezeti a rendőrséget is és az az utasításait teljesíteni köteles.

A büntető perrendtartás tervezete Svájc egész területére a II. számú ügyészi modell érvényesülését javasolja. Ennek indokai:

a hatékonyság javítása az eljárás privát érintettjei jogos érdekeinek megfelelő megóvása körében,

a kettősségek elkerülése,

- az ügyészség szervezetének átengedése a kantonoknak és a Szövetségnek,

csekélyebb személyi ráfordítás és ezzel kisebb pénzügyi felhasználás,

a függetlenség hátrányainak a megnövelt ügyfél jogosítványokkal való kiegyenlítése.

A hivatalból eljárás és az opportunitás elve a svájci büntetőeljárásban

Ezek az elvek különböző módon szabályozottak és kialakítottak a kantonok büntető perrendtartásaiban. Kiemelendő, hogy a szövetségi törvény maga utal az opportunitás elvére. E büntető törvény lehetőséget ad az eljárás folytatásáról lemondásra és büntetlenségre, ha a cselekmény következményei magát az elkövetőt is érintik. A kábítószer-fogyasztás kisebb súlyú eseteiben, vagy ha az elkövető orvosi ellenőrzés alá veti magát, meg lehet szüntetni az eljárást, illetve el lehet tekinteni a bűnüldözéstől.

Azáltal, hogy a formális megszüntető rendelkezés ellen a sértetteknek panasz-joga van, az opportunitás elve nem ütközik a jogállamiságba és a jogbiztonságba sem.

A felettes hatóság utasítás adási joga és a függetlenség

Ma a gyakorlatban már elismert, és az ügyészség jogállásáról és funkciójáról vallott modern felfogásnak is megfelelő, hogy a kormány utasításai ott érnek véget, ahol azok a hatályos joggal összeegyeztethetetlenek.

Az áldozatvédelem feladatának gyakorlása

Törvény szól az áldozatok segítéséről. Ez utal az ingyenes tanácsadásra, a kísérő személy megengedettségre, az áldozatok intim szféráját érintő kérdésekre adandó válasz megtagadására, a szexuális bűncselekmények sértettjeinek azonos nemű személy általi kihallgatására, a szembesítések elkerülésére, eljárási jogokra (polgári jogi igények érvényesítése, megszüntető határozatok megtámadása).

Kiskorú személyeket rendszerint csak kétszer lehet kihallgatni, s minden kihallgatást videóra kell venni.

Ez idáig a kantonok perrendtartásaikba nem építették be az áldozat-, illetve tanúvédelmet. Javaslat szól a nyilvánosság kizárásáról az anonimitás megőrzéséről, a védendő személyek megvédéséről, a kinézet és hang megváltoztatásáról, az iratbetekintés korlátozásáról.

Basel-város kanton ügyészségének szervezete

Az ügyészség vezetőjén keresztül a kormányhoz tartozik, s bűnügyi rendőrségre, általános ügyosztályra, gazdasági részlegre és fiatalkorúak ügyészségére tagozódik.

A Dán Perrendtartásról

A vádhatóságok

Az ügyészségi hivatalnokok a legfőbb ügyész, a vezető főügyészek, a rendőrfőkapitányok, valamint azok a személyek, akiket a bírósági büntetőügyekben segítőként kirendelnek.

Az ügyészség feladata a rendőrséggel közösen a törvény előírásainak keretei között a bűncselekmények üldözése. Az ügyészek kötelesek a mindenkori ügyeket az ügy jellegének és természetének figyelembe vételével a szükséges gyorsasággal felderíteni és eközben figyelni arra, hogy azon személyek, akik bűncselekményt követtek el, felelősségre vonásra kerüljenek, míg azon személyek, akik ártatlanok, büntetőjogi felelősségre vonásra ne kerüljenek.

Az ügyészek az igazságügy-miniszter alá rendelve, akinek az ügyészek feletti szolgálati felügyelet gyakorlása a feladata. Az igazságügy-miniszter az ügyészek feladatainak gyakorlásával kapcsolatban rendelkezéseket bocsáthat ki.

Az igazságügy-miniszter az ügyészeknek konkrét ügyekben szolgálati utasításokat adhat, ezek vonatkozhatnak büntetőeljárás indítására és lefolytatására éppúgy, mint megszüntetésére, avagy a büntetőeljárás mellőzésére. Az igazságügy-miniszter bírálja el a legfőbb ügyész által első fokon hozott döntések elleni kifogásokat.

A legfőbb ügyész a büntetőügyekben a Legfelsőbb Bíróság és a Rendkívüli Fellebbviteli Bíróság előtt jár el. A legfőbb ügyész felettese a többi ügyésznek és szolgálati tevékenységük felett felügyelet gyakorlására jogosult. A legfőbb ügyész rendelkezéseket bocsáthat ki és szolgálati utasításokat adhat a törvény előírásainak megfelelően. A legfőbb ügyész bírálja el az ügyészek által első fokon hozott döntések elleni kifogásokat. A legfőbb ügyész panaszügyekben hozott döntése az igazságügy-miniszter előtt nem támadható meg.

A legfőbb ügyész a Legfelsőbb Bíróság előtti eljárásra egy vagy több vezető főügyészt, mint segítőt kirendelhet. A legfőbb ügyész egyes esetekben másokat is felhatalmazhat a Legfelsőbb Bíróság vagy a Rendkívüli Fellebbviteli Bíróság előtt az ügyész tisztségének gyakorlására.

A vezető főügyészek a büntetőügyekben a törvényszékek előtt járnak el. A vezető főügyészek feladata a büntetőügyekben a rendőr-főkapitányságok tevékenysége feletti felügyelet, a rendőr-főkapitányságok által a bűnüldözés során hozott döntések elleni kifogások elbírálása. A vezető főügyészek panaszügyekben hozott döntései a legfőbb ügyész és az igazságügy-miniszter előtt nem támadhatóak meg. A vezető főügyészek rendelkezéseket bocsáthatnak ki és szolgálati utasításokat adhatnak a törvény előírásainak megfelelően.

A törvényben meghatározott kifogások benyújtásának határideje a kérdéses döntés tudomásra jutásától számított 4 hét. Ennek lejártát követően csak akkor bírálható el a kifogás, ha a határidő túllépése igazolást nyert.

Az igazságügy-miniszter állapítja meg a vezető főügyészek számát és osztja szét közöttük az ügyeket. Az igazságügy-miniszter rendeli ki azokat a jogi segítőt, akikre az ügyészeknek a törvényszékek előtti büntetőügyek intézésében szükségük van. A legfőbb ügyész egyes esetekben másokat is felhatalmazhat a törvényszék előtt az ügyész tisztségének gyakorlására. A legfőbb ügyész megbízhatja a vezető főügyészt olyan ügy intézésének átvételével is, amely más vezető főügyész illetékességi területéhez tartozik.

A rendőr-főkapitányok és az ügyészek, valamint más alkalmazottak, akik erre felhatalmazást nyernek, jogosultak eljárni a járásbíróságok és a Tengerészeti- és Kereskedelmi Bíróság előtti eljárásokban. A legfőbb ügyész egyes esetekben másokat is felhatalmazhat a járásbíróság vagy a Tengerészeti- és Kereskedelmi Bíróság előtt az ügyész tisztségének gyakorlására. A vezető főügyész megbízhatja a rendőr-főkapitányt olyan ügy intézésének átvételével is, amely más rendőr-főkapitány illetékességi területéhez tartozik.

A legfőbb ügyésznek, a vezető főügyészeknek és azoknak, akik egyes esetekben felhatalmazást nyertek a Legfelsőbb Bíróság vagy a törvényszék előtt az ügyész tisztségének gyakorlására, jogi szakvizsgával kell rendelkezniük. Ezen túlmenően általában legalább három éves bírói, rendőr-főkapitányi vagy vezető főügyész melletti, katonai bírói vagy törvényszék előtti eljárásra jogosító ügyvédi gyakorlattal kell rendelkezniük. A vezető főügyész melletti segítőknek és azoknak, akik egyes esetekben a járásbíróság vagy a Tengerészeti- és Kereskedelmi Bíróság előtti eljárásra felhatalmazást nyertek, jogi szakvizsgával kell rendelkezniük. Ezen túlmenően rendelkezniük kell azon feltételekkel, amelyeket az ügyvédség támaszt az ügyvédi praktizálással szemben. Az igazságügy-miniszter megbízhatja a fogyasztói ombudsmant és a dán Fogyasztói Hivatal alkalmazottjait azzal, hogy a piaci viszonyokról szóló dán törvénnyel kapcsolatos ügyekben a Tengerészeti- és Kereskedelmi Bíróság, valamint a járásbíróság előtt vádat emelhessenek. A Fogyasztói Hivatal alkalmazottjai megbízha-

tóak azzal, hogy a termékfelelősségről szóló dán törvénnyel kapcsolatos ügyekben a Tengerészeti- és Kereskedelmi Bíróság előtt vádat emelhessenek.

Az ügyvéd hivatali tevékenységét nem akadályozhatja az, hogy a vezető főügyész által segítőként kirendelésre kerül, vagy hogy egyes esetekben felhatalmazzák az ügyészség hivatalának gyakorlásával.

Azokat a személyeket, akik egyes esetekben az ügyészség hivatalának gyakorlását átveszik a törvénynek megfelelően, megilleti a mindenkori ügyintézésért a közpénzekből fizetendő díjazás, amelynek arányban kell állnia azzal a díjazással, amelyet az ügyben a tisztség gyakorlásáért szolgálati feladat teljesítéseként adnának. A díjazás megállapítása a bíróság belátása szerint történik, figyelemmel az elvégzett munka jelentőségére és nagyságára.

Az igazságügy-miniszter, a vádhatóság és a rendőrség kapcsolata, a rendőr-főkapitányságok szervezete

Az igazságügy-miniszter alá rendelték a legfőbb ügyész és a rendőrfőnök, valamint a rendőr-főkapitányságok. A legfőbb ügyész alá tartoznak a vezető főügyészek, akiknek is és a rendőrfőnöknek is alá rendelték a rendőr-főkapitányságok.

A rendőr-főkapitányokhoz tartoznak a vádhatóság jogászai és a rendőr-főkapitányhelyettes, s a rendőr-főkapitányság vezetése alatt áll a bűnügyi rendőrség, a közrendészet és maga a rendőrség.

Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról Budapest, 1999. Országgyűlés Hivatala

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL

BÜNTETŐJOG

Kahler Frigyes: Büntetőjogi tanulmányok IV. MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2003.

Lévay Miklós - Farkas Ákos: Tanulmányok Horváth Tibor Professzor Dneritus 75. születésnapjára. Bűnügyi Tudományi Közlemények 3. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.

Szerencsés Károly: Az ítélet: halála - Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt: Batthyány Lajos,

Bárdossy László, Imrédy Béla, Szálas Ferenc, Sztójay Döme, Nagy Imre. KAIROSZ Kiadó, Bp., 2002.

GAZDASÁGI JOG

Csőke Andrea - Fodorné Lettner Erzsébet - Horváth Andrea – Serényi György: A csődtörvény magyarázata. Átdolgozott kiadás. Lezárva: 2003. jan. 1. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Bp., 2003.

dr. Gál Judit - Pálincásné dr. Mika Ágnes: Társasági jogi perek. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2003.

Juhász László: A magyar csődjog kézikönyve. INSTITUTIONES JURIS. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2003.

dr. Koday Zsuzsanna - dr. Lőrincz Györgyné - Pálincásné dr. Mika Ágnes - dr. Pethőné dr. Kovács Ágnes - dr. Rózsa Éva - dr. Vezekényi Ursula (összeáll.): Társasági és cégjogi határozatok gyűjteménye. Lezárva: 2002. december 31. Közgazdasági és Jogi Kiadványok. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Bp., 2003.

KÖZIGAZGATÁSI JOG

Bándi Gyula - Bese Erzsébet - Csepregi István – Erdey György - Markó Csaba - Nagy György: Hulladékgazdálkodási kézikönyv I. Környezetvédelmi Kiskönyvtár 11. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Bp., 2003.

POLGÁRI JOG

Barinkai Zsuzsanna - Herczog Mária - Lovas Zsuzsanna - Neményi Eszter - dr. Rónaszéki Katalin: Együtt vagy külön. Maradjunk együtt vagy váljunk el? (mediáció - bontóper) Lezárva: 2003. március. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Bp., 2003.

Besenyi Lajos: A bérleti szerződés. Második, átdolgozott kiadás. Lezárva: 2003. január 1. Szerződéstár 4. Közgazdasági és Jogi Kiadványok. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Bp., 2003.

Dr. Csiky Ottó - dr. M. Bujdosó Györgyi - dr. Váczy Zsuzsa: Apasági perek, apaságvizsgálat. Második, bővített kiadás. Lezárva: 2003. január 1. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2003.

ÁLTALÁNOS TÉMA

Giannantonio Benacchio: Az Európai Közösség magánjoga. Polgári jog. Kereskedelmi jog. (Cedam - Padova, 2001.) Osiris Kiadó, Bp., 2003.

Benkes Mihály: Szuperhatalmak kora 1945-1992. Korona Kiadó, Bp., 2003.

dr. Bíró Endre - dr. Nagy Attila: Eljárási törvények 2003. Lezárva: 2003. január 1. Árboc Kft. Bp., 2003.

Braváczy Ottóné dr. - dr. Szőcs Tibor: Jogviták határok nélkül. Joghatóság. Külföldi határozatok elismerése és végrehajtása polgári ügyekben. HVG-ORAC, Lap- és Könyvkiadó, Bp., 2003.

Czuczai Jenő (szerk.): Jogalkotás, jogalkalmazás hazánk EU-csatlakozása küszöbén. KJK-KERSZÓV Jogi és Üzleti Kiadó Kft. Bp., 2003.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Fejes Péter
címzetes fellebbviteli főügyészségi ügyész
csoportvezető ügyész
Vas Megyei Főügyészség

DR. KÖKÉNYESI JULIANNA
Ügyészek Magyarországi Egyesülete
Nemzetközi Bizottságának tagja

MOLNÁR ANDRÁS
igazgató
Zala Megyei Levéltár

DR. RÁKOSI TIBOR
fogalmazó
Miskolci Városi Ügyészség

SÜMEGINÉ DR. TÓTH PIROSKA
könyvtárvezető
Legfelsőbb Bíróság

DR. VÓKÓ GYÖRGY
osztályvezető ügyész
Legfőbb Ügyészség

Közlési feltételek

A Szerkesztőség szándékai és lehetőségei szerint vállalja olyan írások közlését, amelynek témája kapcsolatos az Ügyészek Országos Egyesületével, az ügyészséggel, az ügyészekkel vagy azok munkájával, főleg jogalkalmazói tevékenységével. Az elméleti és a gyakorlati tanulmányoknak tükröznie kell az adott téma széleskörű ismeretét, az abban foglaltak szakmai megalapozottságát. Ezen túlmenően az írás tartalma, gondolatisága nem állhat ellentétben az Ügyészek Országos Egyesületének Alapszabálya preambulumban megfogalmazott célokkal.

A kéziratot, amelynek tartalmaznia kell a szerző nevét, beosztását és szolgálati helyét, floppylemezen kell a Szerkesztőséghez eljuttatni. A cikkek terjedelme maximum 15 gépelt oldal lehet.

A Szerző hozzájárul ahhoz, hogy írásműve az Internet hálózaton is nyilvánosságra kerüljön.

A Szerkesztőség fenntartja a jogot a kéziratok stilizálására és korrigálására.

El nem fogadott kéziratot csak abban az esetben küldünk vissza, ha erre való igényét a Szerző a kézirat leadásakor bejelenti.

Ügyészek Lapja

alapítva 1993-ban

(© Ügyészek Országos Egyesülete)

Szakmai Érdekképviseleti folyóirat

Kiadja az Ügyészek Országos Egyesülete

ISSN 1217-7059

A kiadásért felel: Dr. Fónay Tamás ÜOE elnöke

A szerkesztőség címe: 1881 Budapest,V; Markó u. 27.

Főszerkesztő: Dr. Virág Mária, Legfőbb Ügyészség

A szerkesztőség elnöke: Dr. Tamási Pál

Budapesti V-XIII. Ker. Ügyészség

A szerkesztőség tagjai:

Dr. Auer László, Legfőbb Ügyészség

Dr. Bíró Kornélia, Legfőbb Ügyészség

Dr. Ettig Antal Katonai Főügyészség

Dr. Nánási László, Bács-Kiskun Megyei Főügyészség

Dr. Szabolcsi László, Legfőbb Ügyészség

Munkatársak:

Bárd Johanna – tipográfia

Gárdonyi Kolos – tördelés

Merkl Zsuzsa – leírás